

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

Інститут філології й журналістики

Кафедра методики філологічних дисциплін і стилістики української мови

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему:

**ІННОВАЦІЙНІ ТИПИ УРОКІВ ВИВЧЕННЯ ЖИТТЄПИСУ
ПИСЬМЕННИКА
В ЛІТЕРАТУРНІЙ ОСВІТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ**

Здобувача ступеня вищої освіти магістр
групи МУСП

галузі знань 0203 Гуманітарні науки
спеціальності 8.02030301

Українська мова і література*

Кравчук Ірини Ігорівни

Керівник: докт.пед.наук,
проф. **Куцевол О. М.**

Розширена шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка: ECTS _____

Голова комісії

(підпис) (прізвище та ініціали)

Члени комісії

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕТОДИКИ ІННОВАЦІЙНОГО УРОКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ	7
1.1 Урок як основна форма організації навчання української літератури в школі	7
1.2 Проблема типології уроків української літератури в методичній теорії.....	11
1.3 Інноваційний урок як форма організації навчальної діяльності.....	16
1.4 Проблема класифікації інноваційних уроків у методичній науці.....	19
РОЗДІЛ 2. СПЕЦИФІКА ІННОВАЦІЙНИХ УРОКІВ У ЛІТЕРАТУРНИЙ ОСВІТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ	25
2.1 Урок-веб-квест як одна з форм організації проектної та дослідницької діяльності учнів на уроках літератури.....	25
2.2 Урок-віртуальна екскурсія як ефективний спосіб знайомства з життєписом митця	30
2.3 Урок-драматизація як спосіб активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів.....	34
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ ІННОВАЦІЙНИХ ТИПІВ УРОКІВ ДЛЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ	40
3.1 Розробка уроку-веб-квесту «Невже я зайвий чоловік тому, що люблю безумно Україну?»: Микола Хвильовий.....	40
3.2 Розробка уроку-віртуальної екскурсії «Улас Самчук – український Гомер XX століття».....	46
3.3 Розробка уроку-драматизації «Життя, схоже на театр. Микола Куліш “Мина Мазайло”».....	53
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70
ДОДАТКИ	79

ВСТУП

Урок – основна організаційна форма вивчення української літератури в середній школі, тому визначення засад і технології його проведення є однією з основних проблем методичної науки. Ця важлива проблема загострилась у наш час у зв'язку з реформуванням системи національної освіти відповідно до закону України «Про загальну середню освіту», Концепції загальної середньої освіти та відповідності європейським освітнім стандартам. Реформування потребує зміни в конструюванні як змісту літературної освіти, так і форм організації навчального процесу.

Має сенс В. І. Шуляр, коли стверджує, що сьогодні урок має відповідати сучасним вимогам, адже змінюються цілі й зміст освіти, відбувається широке впровадження навчальних технологій, використання інформаційних засобів навчання, перехід на профільну диференціацію, індивідуалізацію та особистісну зорієнтованість [87, с. 10]. Відтак саме ці зміни зумовлюють необхідність системного оновлення змісту освіти та вдосконалення уроків і методики їх проведення. В учителів з'являється можливість застосовувати нові інтерактивні технології навчання. Цілком очевидно, що новітня методика потребує спеціальної кваліфікації та педагогічної майстерності педагога.

Виклики часу диктують зміни акцентів у навчальній взаємодії вчителя та учнів, відтак пріоритетну значущість набуває розуміння кожним суб'єктом навчальної діяльності нової філософії стосунків, здатність вибудовувати такі уроки, які гарантували б одержання запрограмованого кінцевого освітнього результату й водночас сприяли б вихованню патріотичної, високодуховної, усебічно розвиненої, інтелектуальної особистості громадянина України й людини світу.

Проблема сучасного уроку знайшла своє відображення в цілому ряді досліджень, де науковці намагалися вибудувати типологічну класифікацію сучасних уроків, вимоги до їхньої структури та змістового наповнення. Особливу значущість для нашого дослідження мають праці дидактів Ю. Б. Зотова, С. О. Іванова, М. І. Махмутова, В. О. Онищука, класиків

методики літератури Н. Й. Волошиної, В. В. Голубкова, М. І. Кудряшова, В. Я. Неділька, Є. А. Пасічника, І. І. Соболева, Б. І. Степанишина, сучасних учених-методистів О. А. Горб, О. О. Ісаєвої, Ю. І. Ковбасенка, О. М. Куцевол, А. М. Мартинець, Л. Ф. Мірошниченко, О. М. Ніколенко, Г. Л. Токмань, Ф. М. Штейнбука, досвід учителів-практиків, учителів-новаторів О. В. Демчука, О. В. Заболотного, В. В. Кулинича, В. В. Купцової, Л. С. Телішевської та ін.

Сьогодні активно з'являються публікації з цієї проблеми, до прикладу, Г. Сиротенко, Н. Островерхової, О. Чуприніна [66; 49; 79]. Проблема знайшла відображення і в дисертаційних дослідженнях 2000-х рр. Зокрема в дисертації О. А. Горб «Типологічні різновиди уроків української літератури в середній школі» (2000) [15] уперше з позицій методики викладання української літератури науково обґрунтовано систему типологічних різновидів уроків із неусталеною та усталеною структурами. Дослідниця виокремлює їхні різновиди, розкриває потенційні можливості, а також визначає фактори успішної реалізації, що сприяють підвищенню якості навчально-виховної взаємодії з учнями.

У 2015 р. В. І. Шуляром була захищена докторська дисертація «Теоретико-методичні засади сучасного уроку української літератури в основній і старшій школі» [88]. Учений-методист презентує розроблені технологічні моделі для конструювання уроку літератури на компетентнісно-діяльнісній основі та визначає стратегії типологізування цих уроків.

Обсяговий перелік потужних напрацювань методистів-теоретиків і шкільних практиків, опрацьований нами, переконливо демонструє як актуальність проблеми, так і перспективність нових напрямів й аспектів дослідження методики й технології сучасного уроку взагалі та уроку української літератури зокрема. Особливого вивчення потребують інноваційні уроки літератури, що й детермінувало тему нашої роботи.

Метою дослідження є виокремлення особливостей інноваційних уроків літератури, теоретичне обґрунтування та експериментальне застосування цих уроків при вивченні життєпису письменників у старших класах.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

- здійснити аналіз наукових джерел з досліджуваної проблеми й узагальнити теоретико-методичні засади інноваційного уроку, його змістову сутність та структурні особливості;
- проаналізувати особливості застосування інноваційних уроків у форматі літературної освіти старшокласників;
- теоретично обґрунтувати й розробити методичні моделі окремих типів інноваційних уроків – уроку-веб-квесту, віртуальної екскурсії та уроку-драматизації;
- розробити методичні матеріали щодо проведення таких уроків у старшій школі;
- експериментально апробувати в навчальному процесі ефективність таких інноваційних уроків.

Об’єктом дослідження є процес вивчення української літератури в старших класах загальноосвітньої школи.

Предмет дослідження – особливості інноваційного уроку української літератури в контексті літературної освіти учнів старшої школи.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її основні результати та матеріали можна буде використати в процесі вивчення літератури в школі та на практичних і лабораторних заняттях з методики навчання літератури у ВНЗ.

Апробація основних результатів дослідження здійснено в статті «Урок-веб-квест як одна з форм організації проектної та дослідницької діяльності учнів на уроках літератури» в збірнику «Методичний пошук майбутнього вчителя-словесника». – Вип. 5. – Вінниця, 2016, а також у тезах, поданих до фахового методичного журналу «Українська мова і література в школі».

Ми взяли участь в Інтернет-конференції студентів, магістрантів та молодих учених «Актуальні проблеми сучасної мовної та літературної освіти в середніх навчальних закладах». Виступили на звітній конференції викладачів та студентів ІФЖ (квітень 2016р.) зі статтею «Урок-веб-квест як одна з форм

організації проектної та дослідницької діяльності учнів на уроках літератури» (19 травня 2016р.).

Наукове дослідження на тему «Інноваційні типи уроків вивчення життєпису письменника в літературній освіті старшокласників» здобуло I місце на Всеукраїнському конкурсі наукових робіт (17-18 березня, м. Житомир).

Апробація напрацьованих конспектів уроків з української літератури здійснювалось у форматі проходження педагогічної практики в гуманітарній гімназії № 1 Вінницької міської ради (жовтень-листопад 2015р.).

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і становить 85 сторінок тексту, з яких 70 сторінок основного тексту. Список використаних джерел складається з 100 найменувань. Додатки (А, Б, В, Г, І, Д, Ж) нараховують 7 сторінок. У тексті вміщено 8 рисунків та 3 таблиці.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕТОДИКИ ІННОВАЦІЙНОГО УРОКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1.1 Урок як основна форма організації навчання української літератури в школі

Літературна освіта є важливим чинником формування світогляду й моралі юних громадян України, які мають бути освіченими, патріотичними й культурними особистостями. Сьогодні такого роду знання учні можуть здобути на уроках літератури та в процесі позакласної та позашкільної роботи в школі. На заняттях з літератури учні засвоюють систему літературних знань, умінь і навичок, розвивають свої творчі здібності.

Урок посідає центральне місце в класно-урочній системі й має чітко окреслену ціль, яка водночас є складовою загальної мети навчання.

Дослідженням уроку як основної форми організації навчання в різні часи займались педагоги Ю. Бабанський, С. Баранов, Л. Болотіна, Я. Коменський, М. Махмутов, Н. Мойсеюк, В. Онишук, В. Сластьонін, М. Фіцула, І. Харламов, М. Ярмаченко [7; 27; 46; 49; 56; 78; 87; 88], учені-методисти Т. Бугайко, О. Куцевол, А. Лісовський, Л. Мірошніченко, В. Неділько, Є. Пасічник, С. Пультер, Г. Токмань [14; 53; 70; 48; 51; 59; 84].

Уперше в історії педагогіки чеський науковець Я. Коменський науково обґрунтував вищу форму групового навчання – урок. Учений розглядав урок як форму організації навчання, що детермінована сталістю групи учнів, обмежена часом і конкретним змістом навчального матеріалу для всіх [27, с. 239].

Зберігши основні ознаки уроку, учені намагалися вдосконалити це явище. Зокрема, у педагогіці за ред. М. Ярмаченка [61, с. 168] урок визначається як основна форма навчання в загальноосвітньому навчальному закладі, що характеризується такими основними ознаками: а) учитель працює з постійним складом учнів – класом; б) точна регламентація змісту матеріалу й навчального часу; в) уроки проводяться за сталим розкладом при обов'язковому відвідуванні всіх учнів.

М. Фіцула тлумачить поняття «урок» як форму організації навчання, за якої заняття проводить учитель з групою учнів постійного складу, одного віку й рівня підготовки впродовж певного часу й відповідно до розкладу навчальних занять [87, с. 69].

На нашу думку, найбільш точною та доцільною для літератури є дефініція, подана М. Махмутовим, який визначає урок як: цілісну систему, основну форму організації вчителем навчання, виховання й розвитку учнів (об'єднаних у колективі класу), що забезпечує реалізацію в єдиному процесі змісту, засобів, форм і методів навчання [46]. Науковець не лише уточнює визначення поняття «урок», але й розглядає його, як цілісну систему. При цьому керується тим, що у філософії частина від цілого не розглядається без урахування внутрішньої будови цілого, закономірностей його утворення й розвитку.

Урок літератури порівняно з іншими шкільними дисциплінами має свої специфічні особливості. Він потребує іншої емоційної атмосфери, ніж уроки математики, фізики, біології. Тому не можна переносити форми, методи і прийоми навчання, які практикуються під час вивчення інших предметів, безпосередньо на уроки літератури.

Як зазначає Г. Токмань, його специфіка полягає в поєднанні об'єктивного й суб'єктивного: учневі пропонують об'єктивно існуючий твір, передають певні літературознавчі знання, і його розуміння є неповторно особистісним [84, с. 100]. Тому можна стверджувати, що перед учителем стоїть нелегке завдання, адже він має познайомити дитину з художнім текстом як мистецьким явищем з метою його цілісного сприйняття; дати знання про літературу, певну наукову інформацію, а також сприяти діалогу «художній текст – читач».

До специфічних здібностей, умінь, які слід розвивати в учнів педагогу на уроці належать:

- творча уява;
- естетичне сприймання художнього образу;
- емоційний відгук на експресію слова;
- розуміння образно вираженої думки;

- емпатія (здатність відчувати іншу людину, зокрема літературного героя);
- відкритість до діалогу тексту зі своїм «Я»;
- уміння застосовувати літературознавчі знання, передусім теоретичні, під час ознайомлення з новим текстом.

Специфіка предмету вивчення літератури вимагає від учителя не тільки високої педагогічної майстерності, а й творчого обдарування, креативності, акторських та режисерських здібностей. Свого часу влучно про урок сказав Є. Пасічник: «Урок – це творчість, а останнє не терпить надмірної стандартизації й шаблону, воно передбачає новизну, оригінальність ... Але всяка творчість, уключаючи й побудова уроку, має бути підпорядковане певним науковим закономірностям» [59, с. 139].

Сучасний урок літератури вимагає від учителів пошук нових підходів представлення художнього твору. Аксіомою є й такі загальнодидактичні вимоги до уроку літератури, як його доцільність, логічність, послідовність, взаємозв'язок усіх структурних елементів. Важливим фактором, що впливає на моделювання уроку, є і врахування вікових особливостей учнів, ступеня їх підготовленості. Плануючи урок літератури, необхідно також ураховувати й рівень літературного розвитку школярів, особливості їхнього читацького сприйняття.

Таким чином, розвиток в учнів інтересу до літератури успішно забезпечується тоді, коли є повна система в роботі. Вона повинна передбачати такі фактори: урахування специфіки мистецтва, забезпечення на уроці високого інтелектуального та емоційного фону, пізнавальних і виховних можливостей; добір такої інформації, яка суб'єктивно значуща; широку опору на тексти художніх творів; максимальне включення школярів у різні види діяльності; орієнтацію на учня не лише як об'єкт впливу, а й суб'єкт дії; урахування його інтересів, запитів, творчих можливостей; створення умов для широкого обміну думками з приводу прочитаних творів; орієнтацію на таке вивчення літератури, коли учню не нав'язуються готові висновки, а він сам робить їх у результаті

дослідження художнього тексту; урізноманітнення навчального процесу, видів робіт, методів викладання, організаційних форм уроку; широке поєднання на уроках літератури індивідуальних, групових, фронтальних форм роботи, стимулювання позитивних психологічних станів, які породжують задоволення від праці, диференціацію й індивідуалізацію завдань для учнів з різними здібностями; урахування рівня працездатності дітей, створення ситуацій вільного вибору завдань; орієнтацію не лише на ті види роботи, які продиктовані насамперед логікою літературного розвитку, специфікою предмета, дидактичними завданнями, які ставить учитель, місцем теми в загальному курсі, результатами попередньої роботи, місцевими можливостями, але й також і на ті, що приваблюють учнів своїм змістом, процесуальною формою їх реалізації; широке застосування компенсаторних прийомів впливу, особливо для дітей, у яких не сформоване позитивне ставлення до літератури; розвиток в учнів самостійності й ініціативи; виховання старанності, почуття обов'язку; моделювання ситуацій, коли сам учень планує свою навчальну діяльність; забезпечення в процесі аналізу художніх творів глибокого розкриття загальнолюдського змісту літератури, практичного значення знань у духовному збагаченні людини; заохочення різних форм роботи, які ставлять учнів перед необхідністю самоосвіти; активізацію інноваційних методів навчання.

Отже, можемо зробити висновок, що література як навчальний предмет відіграє важливу роль у формуванні інтелектуальної, високоосвіченої, соціально активної та національно свідомої особистості. Саме на уроках літератури формуються моральні ідеали підростаючого покоління, нерозривно пов'язані з естетичними уявленнями про прекрасне. Формування національної самосвідомості засобами літератури – це виховання традицій, культури, духовного життя.

1.2 Проблема типології уроків української літератури в методиці їх викладання

Українська література як навчальний предмет у школі займає важливе місце серед інших дисциплін. Вона в єдності із суспільно-гуманітарним циклом, сприяє формуванню особистості, її духовно-ціннісних орієнтацій, культурно-пізнавальних інтересів, естетичного смаку. Основною формою вивчення літератури залишається урок. Саме тому в методиці й дидактиці багато уваги приділяється проблемі типології уроків.

Варто зауважити, що ця проблема недостатньо вивчена в педагогічній науці, жодна із запропонованих класифікацій не є остаточною, немає також загальновизнаної типологізації уроків літератури. У свій час різними дослідниками робилися спроби класифікувати їх. Зокрема у своїх працях цю проблему висвітлювали О. Богданова, Н. Волошина, В. Голубков, М. Данилов, К. Кирилова, Т. Кудрявцева, М. Кудряшов, О. Куцевол, А. Лісовський, М. Махмутов, Л. Мірошніченко, О. Ніколенко, Т. Огородніков, Є. Пасічник, С. Пультер, І. Соболев, Ф. Штейнбук та ін. [46; 48; 54; 99].

У сучасній дидактиці та методиці викладання літератури існують різні погляди на типологію уроку, яка, на думку більшості методистів, залежить від дидактичних завдань, форм і методів роботи, змісту матеріалу, рівнів пізнавальної активності школярів.

Так, наприклад, М. Данилов та І. Огородніков в основу класифікації уроків літератури поклали **основну дидактичну мету** й виділяють такі типи уроків, як уроки початкового засвоєння нового матеріалу, закріплення та повторення знань, узагальнюючого повторення знань, самостійної роботи та змішані.

У підручнику «Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах» [48, с. 14] Л. Мірошніченко, звертає особливу увагу на класифікації таких учених-методистів, як В. Голубков, І. Соболев, М. Кудряшов, Є. Пасічник. Так, в основу класифікації уроків літератури В. Голубков поклав **мету уроку та його зміст** і визначив такі їхні типи: вступне заняття,

читання твору, орієнтовна бесіда, аналіз твору, вивчення додаткового матеріалу, підведення підсумків, облік та ін.

Методист І. Соколов вважав, що в основі типології уроків літератури повинні бути **методи навчання, види і форми роботи, дидактичні завдання**. Він виокремлює такі типи уроків:

- урок-лекція;
- урок-розповідь (розповідь-бесіда, розповідь-висновки);
- урок учнівських читань (доповіді-реферати учнів, усний твір);
- урок вивчення тексту художнього твору (коментоване читання, виразне читання, самостійні роботи, усний переказ);
- урок самостійної роботи учнів над підручником, хрестоматією, іншими друкованими джерелами;
- урок письмової роботи (навчальної, тренувальної, контрольної, з наступним аналізом);
- урок з використанням технічних засобів навчання або ілюстративно-живописних;
- урок повторення або закріплення шляхом індивідуального опитування з обов'язковим рецензуванням учнівських відповідей;
- урок-бесіда за творами, рекомендованими для позакласного читання;
- урок-диспут;
- урок-екскурсія [81, с. 23-67].

В основу цієї класифікації покладені й методи навчання, і види та форми роботи, і характер дидактичних завдань, але, на нашу думку, тут не вистачає єдиного принципу, за яким би визначалася типологія уроків літератури.

В останні роки широкого резонансу набула класифікація М. Кудряшова. **За метою та способом проведення** з урахуванням специфіки літератури як мистецтва слова він розмежовує такі уроки: 1) уроки вивчення художніх творів; 2) уроки вивчення основ теорії та історії літератури; 3) уроки розвитку мовлення. Кожний із названих типів поділяється на види. Типологія М. Кудряшова має такий вигляд:

I тип – уроки вивчення художніх творів:

- а) уроки художнього сприйняття;
- б) уроки ретельної праці над текстом;
- в) уроки, які узагальнюють вивчення творів.

II тип – уроки вивчення основ теорії та історії літератури:

- а) уроки формування теоретико-літературних понять;
- б) уроки вивчення наукових, літературно-критичних статей;
- в) уроки за біографією письменника;
- г) уроки за історико-літературними матеріалами;
- д) уроки узагальнення, повторення, опитування.

III тип – уроки розвитку зв'язного мовлення:

- а) уроки навчання творчим роботам за життєвим досвідом, літературними творами, картинами;
- б) уроки навчання усним оповіданням, усним відповідям та доповідям;
- в) уроки навчання писемного мовлення (творам);
- г) уроки аналізу письмових творів [33, с. 148].

Такі типи уроків передбачають, у першу чергу, співпрацю вчителя-словесника та учня, а також самостійну навчальну діяльність школярів.

Ураховуючи характер основних дидактичних завдань, Є. Пасічник виділяє такі типи уроків літератури, як уроки засвоєння нових знань і розвитку на їхній основі вмінь та навичок, уроки узагальнення й систематизації знань, уроки контролю за знаннями, уміннями та навичками з літератури та ін.

У навчальному посібнику «Методика викладання зарубіжної літератури в школі» Ф. Штейнбук за типологічними ознаками виділяє наступні типи уроків літератури:

- урок творчого читання;
- урок текстуального аналізу твору;
- урок компаративного аналізу твору;
- урок культурологічного аналізу твору;
- комбінований тип уроку [99, с. 157].

На думку професора С. Пультера й доцента А. Лісовського, викладачів Житомирського державного педагогічного університету імені І. Франка, при

визначенні типів уроків літератури слід урахувати особливості учнів, рівень їхньої підготовленості та ступінь складності засвоєння фактичного матеріалу.

Заслуговує на увагу той факт, що С. Пультер та А. Лісовський [70, с. 29], запропонували свою типологію уроків, поділили їх на групи: типи уроків у 5-8 класах і типи уроків у 9-11 класах. У табл. 1. 1. наочно представлено класифікацію уроків.

Табл. 1. 1.

Типи уроків у 5-8 класах	Типи уроків у 9-11 класах
1. Коротке знайомство з біографією письменника; 2. Коментоване читання твору або його уривків; 3. З'ясування сюжету й композиції твору; 4. Загальна характеристика дійових осіб твору; 5. Цілісний аналіз художнього твору; 6. Ознайомлення з елементами теорії літератури; 7. Підготовка й проведення учнівської письмової роботи; 8. Комбінований урок з використанням технічних засобів навчання; 9. Повторення пройденого матеріалу; 10. Бесіда з позакласного читання.	1. Лекція-нарис про життя і творчість письменника; 2. Лекція-дослідження творчості митця слова; 3. Лекція-портрет письменника; 4. Лекція-огляд; 5. Лекція-презентація; 6. Компаративний урок; 7. Урок-інтерв'ю; 8. Спарений інтегрований урок; 9. Комбінований урок з використанням графічного й звукотехнічного унаочнення.

На нашу думку, саме така типологія уроків урахує психолого-педагогічні та методичні вимоги в проведенні уроків, дозволяє здійснювати особистісно-зорієнтований підхід на уроках української літератури.

Дослідивши класифікації уроків учених-методистів, можемо зробити висновок, що жодна із запропонованих не є остаточною та абсолютною, а сам тип уроку літератури зумовлює його структура й особливості проведення.

Найбільш точною та методично завершеною, ми вважаємо класифікацію О. Ніколенко та О. Куцевол. Насамперед, тому, що вони розмежовують традиційні та інноваційні типи уроків. Класифікацію традиційних типів уроків за О. Ніколенко та О. Куцевол представлено в табл. 1.2.

Табл. 1. 2.

Характер основних дидактичних завдань	➤ вступні уроки вивчення окремих розділів; ➤ уроки підготовки до сприйняття художніх творів; ➤ уроки первинного сприйняття твору; ➤ уроки поглибленої роботи над твором; ➤ уроки розвитку зв'язного мовлення; ➤ уроки узагальнення й систематизації знань; ➤ уроки контролю ЗУНів з літератури; ➤ комбіновані уроки.
Домінуючі форми й методи роботи вчителя та учнів	➤ урок-лекція; ➤ урок-бесіда; ➤ урок-семінар; ➤ урок-диспут; ➤ урок-конкурс; ➤ урок-композиція; ➤ урок-наукова конференція; ➤ урок-прес-конференція; ➤ урок-екскурсія; ➤ кіно-, телеурок.
Спосіб діяльності вчителя та учнів	➤ урок творчого читання ➤ урок компаративного аналізу; ➤ урок культурологічного аналізу; ➤ інтегрований урок; ➤ урок-дослідження; ➤ урок-гра.
Характер матеріалу, що вивчається	➤ урок вивчення біографії письменника; ➤ урок аналізу художнього твору; ➤ урок опрацювання літературно-критичних статей; ➤ урок вивчення оглядових тем; ➤ урок позакласного читання; ➤ урок літератури рідного краю.

Проблема класифікації уроків української літератури вимагає свого подальшого вдосконалення. Вона передбачає враховувати й ті прогресивні технології, які з'явилися в останньому десятиріччі і які пов'язані з організацією інноваційних уроків

1.3 Інноваційний урок як форма організації навчальної діяльності

Сучасний урок літератури – предмет постійного обговорення в методиці навчання літератури. Свідченням цьому є численні посібники, статті, виступи науковців і вчителів на конференціях, проведені круглі столи про урок узагалі та з літератури зокрема, де в різний період робилася спроба переосмислення поняття «урок» із позицій сучасності.

Творчі пошуки вчених-методистів та вчителів-практиків привели до створення нових видів уроків – нестандартних, відмінних від традиційних, для яких характерні такі **ознаки**: максимальна щільність, насиченість різноманітними методами, прийомами й видами навчальної діяльності, активізація самостійної роботи учнів, використання програмованого й проблемного навчання, посилення міжпредметних зв'язків, запобігання перевантаженості школярів (Г. М. Левенець, Г. Л. Токмань, В. І. Шуляр). Таку назву уроки отримали тому, що виникла своєрідна реакція масової педагогічної практики 1970-х рр. на втрату учнями інтересу до навчання. Первинне значення терміну – навчальне заняття, яке має нестандартну (інваріантну) структуру [41].

Варто зауважити, що сьогодні в педагогіці та методиці навчання української літератури немає одностайності в трактуванні терміна **«інноваційний урок»**, **«нестандартний урок»**, **«сучасний урок»**. У педагогіці існують різні погляди на визначення поняття **«нестандартний урок»**. На думку О. Й. Антипової, В. Ф. Паламарчук і Д. І. Рум'янцевої, сутність нестандартного уроку полягає в такому структуруванні змісту й форми, яке б викликало насамперед інтерес учнів і сприяло їхньому оптимальному розвитку та вихованню [5, с. 65-69].

Л. К. Лухтай називає нестандартним такий урок, що не вкладається (повністю або частково) у межі виробленого дидактикою канону, на якому вчитель не дотримується чітких етапів навчального процесу, методів, традиційних видів роботи [42, с. 31-32]. Е. П. Печерська бачить головну особливість нестандартного уроку у викладанні певного матеріалу у формі, пов'язаній з численними асоціаціями, різними емоціями, що допомагає створити позитивну мотивацію навчальної діяльності [63, с. 62-65].

На сьогодні можемо констатувати, що термін «нестандартний урок» дещо втратив своє первинне значення, проте набув нового, оскільки конструювання «специфічних форм проведення уроків», безумовно, є свідченням спроби вчителя вийти за межі шаблону в побудові методичної структури заняття й одержав нову назву *«інноваційний урок»*. Під інноваціями в навчанні розуміють (у широкому значенні) процес створення й поширення нових засобів (нововведень) для роз'яснення тих педагогічних проблем, які досі вирішувались по-іншому, а також результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних розв'язань різноманітних педагогічних проблем: нові навчальні технології, оригінальні ідеї, форми та методи навчання. Російський педагог В. О. Сластьонін пише, що «поняття «інновація» означає нововведення, новизну, зміни; інновація як засіб та інформаційний процес передбачає запровадження чогось нового. Що стосується педагогічного процесу, то інновація означає запровадження нового в мету, зміст, методи й форми навчання й виховання, організацію спільної прикладної діяльності вчителя та учня» [78, с. 245].

У педагогічних дослідженнях поки що не існує загально прийнятої дефініції поняття «інноваційний урок». На нашу думку, на увагу заслуговують визначення, запропоновані такими вченими, як В. І. Андреев та С. Я. Батишев. Зокрема, В. І. Андреев під «інноваційним уроком» розуміє заняття, яке має щось нове, оригінальне, творчо привнесене вчителем у мету, зміст, методи та засоби або ж навіть у саму форму організації заняття [4]. Нам імponує більш повна дефініція цього явища, зроблена С. Я. Батишевим: «Інноваційний урок – це заняття, що має нетрадиційну, гнучку, варіативну структуру та орієнтоване на підвищення

інтересу учнів до навчання за допомогою нових методів і форм організації навчальної діяльності» [9, с. 324].

Ми здійснили порівняння інноваційних і традиційних уроків, за основу чого взято лінії аналізу, напрацьовані О. М. Куцевол [37, с. 184-186]. У табл. 1. 3. наочно представлено зміни, що спостерігаються у всіх компонентах традиційної системи навчання.

Табл. 1. 3.

Порівняльна характеристика традиційних та інноваційних уроків

Лінії аналізу	Традиційний урок	Інноваційний урок
Характеристика навчального процесу	– переважно репродуктивний; – зорієнтований на стандартні дії, повтор усталених зразків; – передбачає наслідування чужого досвіду;	– переважно креативний; – розвивальний, зорієнтований на варіативність, пошук, відкриття; – творче засвоєння чужого досвіду;
Мета навчання та його мотивація	– отримання знань, умінь, навичок; – мотивація навчальної діяльності учнів переважно зовнішня, задана вчителем;	– забезпечення умов для саморозвитку особистості, задоволення її освітніх потреб, розвитку їхніх креативних якостей; – активна участь учнів у цілепокладанні (домінування внутрішньої мотивації);
Зміст навчання та характер інформації	– статичний; – швидко застаріває; – несуперечлива інформація; – подається в готовому вигляді; – можлива маніпуляція чужими ідеями;	– динамічний; – постійно оновлюється; – альтернативна, проблемна; – здобута учнем самостійно; – сприяє продукуванню учнями власних ідей;
Функції вчителя	– джерело знань, керівник навчального процесу; – ретранслятор інформації; – практично єдиний експерт і контролер роботи учнів;	– організатор співтворчості з учнями, їхньої самостійної пізнавальної діяльності; – помічник, партнер; – консультант;
Функція учня	– вивчення матеріалу; – репродуктивне відтворення знань; – розв'язування поставлених учителем завдань за зразком;	– постійний саморозвиток; – активна пошукова діяльність; – самостійна постановка завдань на основі проблеми, пошук шляхів їх вирішення;
Організація контролю	– поточний, рубіжний, підсумковий; – контрольні роботи; – оцінка обсягу й міцності знань, рівня їх розуміння;	– вихідний, рубіжний, підсумковий, постійний, самоконтроль і зворотний зв'язок; – тестовий контроль, взаємоконтроль, експертна оцінка результатів проектів, рейтинг;

		– оцінка рівня розуміння оригінального підходу творчої спрямованості, системного мислення.
--	--	--

Спираючись на напрацювання науковців, пропонуємо таке визначення поняття *«інноваційний урок літератури»* – це заняття, що має нетрадиційну, гнучку, варіативну структуру та спрямоване на розвиток усіх сфер особистості учнів і підвищення їхнього інтересу до літератури за допомогою доцільного поєднання традиційних та нових методів, прийомів і форм організації навчальної діяльності.

1.4 Проблема класифікації інноваційних уроків у методичній науці

Однією з важливих проблем, над вирішенням якої працювали вчені-методисти наприкінці ХХ ст. – у перші десятиліття ХХІ ст., стало питання класифікації інноваційних уроків. Варто зауважити, що на сьогодні немає єдиної типології інноваційних уроків. У сучасній педагогіці, зокрема в дидактиці та методиці, існують різні погляди на різновиди інноваційних уроків. Прикметно, що тільки в посібнику І. П. Подласого «Педагогіка» [66] представлено 36 типів інноваційних занять. Учені-методисти поєднують різні аспекти й підходи до об'єднання уроків у групи відповідно до різноманітних критеріїв: дидактичної мети, домінуючого методу навчання, змісту літературного матеріалу, що вивчається в класі; системи самостійних завдань тощо.

Зокрема, Н. Є. Мойсеюк у посібнику «Педагогіка» виокремлює такі різновиди сучасних занять: уроки-прес-конференції, уроки-аукціони, уроки-ділові ігри, уроки-КВК, уроки-консультації, комп'ютерні й театралізовані уроки, уроки з груповими формами роботи, уроки-екскурсії, інтегровані уроки тощо [49, с. 217-218]. Зауважимо, що в праці цього педагога наведено перелік деяких видів інноваційних уроків, а не зроблена їх класифікація за певними параметрами. Як позитив можемо відзначити наявність у них незвичайного задуму, організації, методики проведення.

Більш розлогу типологію уроків подає Н. П. Волкова [16]. Вона поділяє інноваційні уроки за структурою, способом проведення та особливостями на такі типи й види:

- а) *уроки змістової спрямованості* (уроки-семінари, уроки-конференції, уроки-лекції, уроки-контрольні роботи);
- б) *уроки міжпредметні*;
- в) *уроки змагання* (уроки-КВК, уроки-аукціони, уроки-турніри, уроки-вікторини, уроки-конкурси);
- г) *уроки суспільного огляду знань* (уроки-творчі звіти, уроки-заліки, уроки-екзамени, уроки-консультації, уроки-взаємонавчання, уроки-консиліуми);
- г) *уроки комунікативної спрямованості* (уроки-діалоги, уроки-роздуми, уроки-диспути, уроки-репортажі);
- д) *уроки театралізовані* (уроки-спектаклі, уроки-концерти, кіно-уроки, дидактичний театр);
- е) *уроки подорожування, дослідження* (уроки-пошуки, уроки-розвідки, уроки-лабораторні дослідження, уроки-заочні подорожування, уроки-експедиційні дослідження, уроки-наукові дослідження);
- є) *уроки ділової та рольової гри* (уроки-суди, уроки-захисти дисертацій, уроки-імпровізації, уроки-імітації);
- ж) *уроки-драматизації* (драматична гра, драматизація розповіді, імпровізована робота в пантоміміці, тіньові вистави, вистави з ляльками й маріонетками, усі види непідготовленої драми – діяльність, де неформальна драма створюється самими учасниками гри) [16, с. 333-335].

У сучасній методиці літератури привертають увагу класифікації уроків О. А. Горб, О. В. Демчука, О. М. Ніколенко й О. М. Куцевол, Б. І. Степанишина, В. І. Шуляра [19; 20; 21; 53; 83; 100].

Перші міркування про новаторські уроки літератури були висловлені в 1990-х рр. Б. І. Степанишином. У праці «Викладання української літератури в школі» цей науковець до вже апробованих у методиці традиційних типів занять (урок сприймання художнього твору, урок поглибленого опрацювання тексту, урок

узагальнюючої роботи, урок вивчення особи письменника, комбінований урок) додав ще кілька видів: урок-диспут, урок-семінар, кіноурок тощо [83, с. 184-197].

Необхідно зазначити, що пошуки інноваційних видів уроків здійснювався не лише вченими-методистами, а й учителями-практиками. Так, словесник Олег Демчук, який став у 1999 р. переможцем Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року», презентував у посібнику «Життєпис письменника: конспекти нестандартних уроків» (2002) такі типи уроків:

- лекція-дослідження: *«Іван Вишенський – художній образ і реальна постать»*,
- оглядова лекція: *«Журба й радість – домінанти життя й творчості Олександра Олеся»*,
- лекція-портрет: *«З дрібниць складалося життя (психологічний портрет Марка Кропивницького)»*,
- компаративний урок: *«Великий син славетного батька (розповідь про Тадея й Максима Рильських)»*,
- інтегрований урок: *«Володимир Винниченко і його "чесність із собою"»*,
- урок-пошук: *«Універсальність проблеми, піднятої Т. Г. Шевченком у поемі "Катерина"»*,
- урок-інтерв'ю: *«Один з давнього роду Загребельних, або Людина, одержима працею»*,
- урок-гра: *«Багата палітра прози І. С. Нечуя-Левицького»*,
- урок-диспут: *«Жанрова особливість "Слова о полку Ігоревім"»* [21, с. 53-114].

Ми вважаємо, що загалом виокремлення переважної більшості типів уроків заслуговує на схвалення, проте недоцільно, на нашу думку, виділяти такі види уроків, як лекція-дослідження, лекція-коментар, лекція-портрет, оскільки методика їх проведення практично однакова: вона заснована на домінуючій активності лектора, а навчальна діяльність учнів у більшості випадків зводиться

лише до пасивного сприймання запропонованого вчителем матеріалу з додаванням деяких прийомів активізації пізнавальної діяльності слухачів.

В. І. Шуляр у монографії «Сучасний урок української літератури» виокремлює такі групи інноваційних уроків:

- урок-театралізація, інсценізація, візуалізація за літературно-мистецьким твором;
- кіно- (теле-, відео-) урок за літературно-мистецьким, історико-літературним матеріалом, творчістю письменника (-ів);
- урок-літературознавче дослідження (філософське, психологічне, соціальне, гендерне, феміністичне, лінгвістичне та ін.);
- урок-імітаційно-дидактична гра (аукціон, турнір, прес-конференція, інтерв'ю, подорож);
- урок-дискусія, диспут за літературно-мистецьким матеріалом (творчістю письменника) [100, с. 8-62].

Увага до інноваційних уроків знайшла широке відображення на порубіжжі ХХ-ХХІ ст. не лише у фахових методичних часописах та монографічних виданнях, а й у дисертаційних працях. Зокрема, О. А. Горб до класифікації традиційних уроків за характером матеріалу, що вивчається учнями, дидактичними завданнями, які розв'язуються на уроці, додає так звані «уроки з неусталеною структурою»: уроки-лекції, уроки-бесіди, уроки-семінари, уроки-конкурси, уроки-композиції. У їх основі лежать домінуючий метод чи форма роботи, спосіб діяльності вчителя чи учнів тощо [19, с. 10].

У посібнику «Сучасний урок зарубіжної літератури» О. М. Ніколенко та О. М. Куцевол представлено такі типи й види інноваційних уроків:

- урок компаративного аналізу;
- урок культурологічного аналізу;
- інтегрований урок;
- урок-дослідження (літературознавче, історичне, психологічне, етнографічне, перекладацьке та ін.);

- урок-семінар (просемінар, семінар-бесіда, науковий семінар, семінар-диспут, синтетичний (змішаний) семінар);
- урок-диспут;
- урок-гра (рольові, ігри-драматизації, змагальні – командні та індивідуальну першість) [53, с. 7-235].

Проаналізувавши класифікації інноваційних уроків, найбільш умотивованими відносно викладання літератури вважаємо типи занять, виокремлені О. М. Ніколенко та О. М. Куцевол. На нашу думку, саме така систематизація відповідає специфіці викладання мистецтва слова, дає уявлення про цілі, завдання й методику проведення уроків. Тут домінуючий метод і спрямованість навчальної діяльності визначає його тип і зміст.

Під час опрацювання наукових джерел та спостережень за шкільною практикою ми помітили такі ***особливості проведення інноваційних уроків у старшій школі***: майже в кожному із запропонованих типів інноваційного уроку робиться акцент на колективних формах роботи учнів; зацікавленості старшокласників навчальним матеріалом; посиленій творчій складовій заняття; активізації пізнавальної діяльності; партнерському стилі взаємовідносин; зміні ролі вчителя; нестандартних підходах до оцінювання та ін. Такі уроки виконують кілька функцій: сприяють інтенсифікації процесу навчання; активізують самостійну пізнавальну й творчу діяльність учнів; мінімізують частку участі вчителя на занятті; формують у школярів рефлексію власної діяльності; сприяють успішному розвитку їхніх ключових компетентностей, забезпечують контроль рівня сформованості знань, навичок і вмінь учнів за певною темою [52, с. 132]. Узагальнимо інформацію про напрацювання вчених-педагогів та методистів про види інноваційних уроків у рис. 1.1. (див. на с. 24).

Переконані, що проблема класифікації інноваційних уроків української літератури потребує свого подальшого вдосконалення. Вона передбачає врахування й тих прогресивних технологій, які з'явилися в останні десятиріччя і які пов'язані з організацією уроків неусталеної структури. Представимо моделі таких уроків у наступному розділі дослідження.

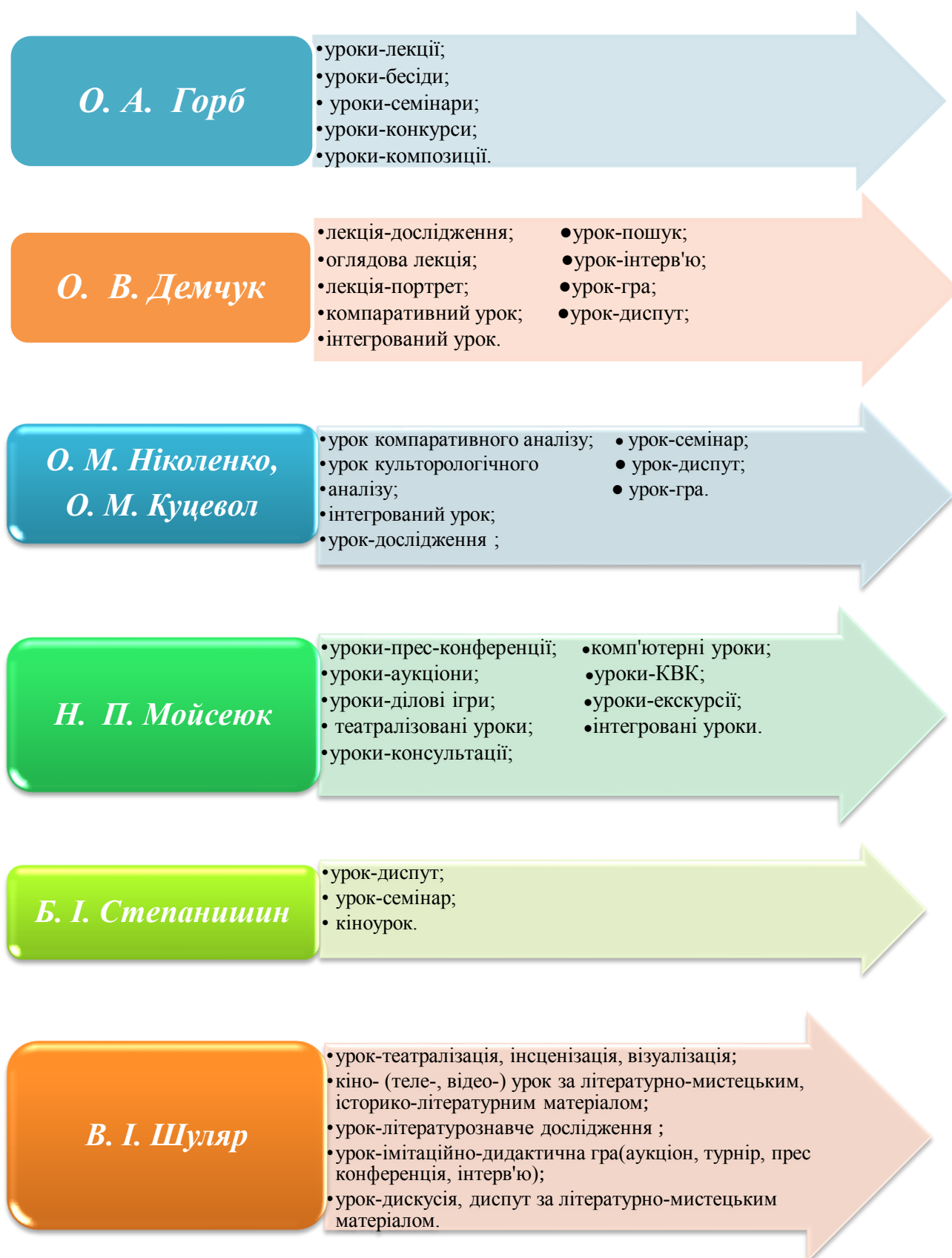

Рис. 1.1. Різновиди інноваційних уроків української літератури (за працями вчених-педагогів та методистів).

РОЗДІЛ 2

СПЕЦИФІКА ІННОВАЦІЙНИХ УРОКІВ У ЛІТЕРАТУРНІЙ ОСВІТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

2.1 Урок-веб-квест як одна з форм організації проектної та дослідницької діяльності учнів на уроках літератури

Стрімкий розвиток програмно-технічних засобів сприяє формуванню нових моделей навчальної діяльності, під час яких використовують інформаційні й телекомунікаційні засоби навчання. Сучасна українська школа намагається використовувати оптимальні форми й методи навчання, які базуються на використанні різних сервісів мережі Інтернет. Одним із способів цільового використання глобальної мережі на уроках словесності є веб-квест. Цей вид інноваційного уроку за характером діяльності можна віднести до уроку-дослідження.

У педагогіці поняття «веб-квест» розглядається як проблемне завдання з елементами рольової гри, для виконання якої використовуються інформаційні ресурси Інтернету. Натомість сучасна методика, подає дещо інше визначення веб-квесту. ***Веб-квест*** – це різновид уроку, орієнтований на розвиток пізнавальної, пошукової діяльності учнів, на якому значна частина інформації здобувається через ресурси Інтернету.

За своєю суттю, урок-веб-квест орієнтований на самостійну діяльність учнів – індивідуальну, парну, групову, яка здійснюється за певний проміжок часу. У просторі квест-уроку учні набувають елементів науково-практичної діяльності. Головним завданням уроку-веб-квесту є розвиток креативного мислення, розкриття творчого потенціалу, формування навичок раціонального використання навчального часу, стимулювання пізнавальної мотивації учнів. Проектна технологія веб-квест-уроку визначає нове завдання сучасної освіти, пов'язане з активізацією позаурочної діяльності школярів.

Роботу на уроці-веб-квесті найефективніше проводити в міні-групах (4-6 чоловік), однак існують і веб-квести, зорієнтовані на індивідуальну діяльність учнів. Важливою умовою успішної роботи уроку-квесту є наявність в аудиторії

комп'ютерного обладнання з підключенням до мережі Інтернету. Ще однією умовою є наявність персонального комп'ютера чи ноутбуків в учнів, що дозволяє в домашніх умовах продовжувати роботу з навчальними матеріалами.

Алгоритм організації уроку-веб-квесту

1. Початковий етап. Педагог до створення квест-уроку обґрунтовує вибір теми, ставить проблемні запитання чи пошукові завдання, формулюючи сподівання або кінцеву мету пошуку, складає план роботи та список інформаційних ресурсів. Учні знайомляться з основними поняттями з обраної теми, матеріалами аналогічних проектів. Розподіляються ролі в команді: по 1-5 людей на одну роль. Усі члени команди повинні співпрацювати, допомагати один одному й вчитися працювати з комп'ютерними програмами.

2. Рольовий етап. Індивідуальна робота в команді на загальний результат. Учасники одночасно, відповідно до обраних ролей, виконують завдання. Оскільки мета роботи не змагальна, то в її процесі над веб-квестом відбувається взаємне навчання членів команди вмінь роботи з комп'ютерними програмами та Інтернет. Команда спільно підводить підсумки виконання кожного завдання, учасники обмінюються матеріалами для досягнення спільної мети – створення продукту дослідницької діяльності. Шкільна практика засвідчує, що працюючи спільно, команда під керівництвом педагога, відчуває свою відповідальність за опубліковані в Інтернеті результати дослідження, презентовані на уроці. Продовжуючи роботу над проектом удома, учні поглиблюють знання, виконують окремі завдання за інтересами на вибір виконавців, що дають можливість примножити знання з досліджуваної теми.

Послідовність виконання завдання:

- розробка плану веб-квесту;
- пошук інформації з конкретної теми;
- опрацювання матеріалів;
- створення продукту дослідницької роботи.

3. Заключний етап. На завершальному етапі роботи учні представляють результат діяльності, виконаний у формі презентації, яка обговорюється всіма учасниками пошуку. За результатами дослідження проблеми формуються висновки та пропозиції. В оцінці результатів бере участь як педагог, так і учні шляхом обговорення або інтерактивного голосування. Реальне розміщення веб-квестів у мережі дозволяє значно підвищити мотивацію старшокласників на досягнення вищих навчальних результатів. *Послідовність виконання веб-квесту* узагальнено на рис. 2.1.

Початковий етап

- знайомство учнів з основними поняттями та зразками веб-квестів;
- розподіл ролей та обов'язків у групі;

Рольовий етап

- розробка плану роботи у веб-квесті;
- виконання індивідуальних, групових та фронтальних завдань;
- обмін матеріалами;
- створення продукту дослідницької роботи;

Заклучний етап

- удосконалення продукту веб-квесту;
- поглиблення індивідуальних досліджень удома;
- публічна презентація виконаного проекту.

Рис. 2.1. Кроки виконання веб-квесту.

Як залучити учнів до веб-квесту? Це завжди залежить від уміння вчителя в ході пояснення або повторення «відкрити» нові проблеми у вивченому вже матеріалі, зацікавити дітей, буквально «запалити»... й запропонувати роботу над проблемою у вигляді веб-квесту. При виконанні веб-квесту учням стане в

пригоді *пам'ятка «Успішний веб-квест»*, яка подається нижче на рис. 2.2. (див. на с. 28).

Рис. 2. 2. Пам'ятка «Успішний Веб-квест».

Педагогічні можливості уроку-веб-квесту:

- підвищення мотивації учнів до самонавчання та самоорганізації;
- реалізація їхнього креативного потенціалу;
- уміння знаходити кілька способів розв'язання проблемної ситуації, визначення найбільш раціонального варіанту, обґрунтовування власного вибору;
- робота в команді (планування, розподіл функцій, взаємодопомога, взаємоконтроль);
- розвиток особистісних якостей у навчальному процесі (наприклад, поетичні, музичні, художні здібності);
- підвищення самооцінки;
- формування нових компетенцій (учні оформляють результати своїх робіт у вигляді веб-сторінок чи сайтів, слайд-шоу, буклетів, анімацій, постерів чи фоторепортажів (локально або в Інтернеті);

- набування навичок публічних виступів (обов'язковий захист проектів з виступами авторів, з питаннями, дискусіями).

У результаті маємо урок-дослідження, який поєднує в собі метод ігрового навчання, проектного, групового та індивідуального. Використання уроку-веб-квесту в навчальному процесі розвиває пізнавальну активність учнів та навички самостійного одержання знань, активізує навчальний процес, сприяє підвищенню індивідуалізації навчання та його якості, тому має ширше впроваджуватися, зокрема, при викладанні української літератури.

Дослідивши кілька подібних робіт, ми створили власний урок під назвою “Невже я зайвий чоловік тому, що люблю безумно Україну?": Микола Хвильовий».

Ось *методична картка цього веб-квесту*. Тут є:

- вступ, де зроблено огляд усього веб-квесту;
- проблема;
- завдання, поставленні перед учасниками веб-квесту;
- процес (пояснення, у якій формі проходитиме; послідовність виконання завдань на сторінках);
- ролі (розподіл учасників на групи та постановка завдань);
- джерела (рекомендації з використання електронних джерел);
- опис критеріїв оцінки веб-квесту;
- висновок, що допомагає учням з'ясувати, чого вони навчилися, виконуючи конкретні завдання.

Ми вважаємо, що кінцевим результатом веб-квесту є використання знань про життєтворчість Миколи Хвильового в практичній діяльності старшокласників, формування всебічно розвиненої особистості, виховання патріотизму та любові до рідного слова й літератури. Використовуючи методику квест-уроку, учитель створює умови для успішної реалізації сучасних інноваційних технологій, які відкривають учням шлях до стандартів сучасної освіти.

2.2 Урок-віртуальна екскурсія як одна з ефективних форм знайомства з біографією письменника на уроках української літератури

Однією з найактуальніших проблем сьогодні в методиці літератури є організація навчальних екскурсій як форми знайомства з біографією письменника. На жаль, учням не завжди випадає можливість відвідати об'єкт культурно-історичної спадщини (музей, пам'ятник, пам'ятка тощо). У сучасних умовах для успішної організації навчального процесу необхідний пошук нових форм, методів і засобів подачі матеріалу.

У зв'язку з входженням інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес значної популярності набувають *віртуальні екскурсії*. Це – один з найефективніших і переконливих способів подання інформації, оскільки вони створюють в учасника повну ілюзію присутності. Віртуальна екскурсія, по суті, це – мультимедійна фотопанорама, у яку можна помістити відео, графіку, текст, посилання [50, с. 54]. Але на відміну від відео або звичайної серії фотографій, віртуальні екскурсії інтерактивні. Так, під час подорожі можна наблизити або віддалити який-небудь об'єкт, оглянутися навколо, докладно розглянути окремі деталі інтер'єру музею чи пейзажу довкілля.

Віртуальну екскурсію як форму уроку за її *дидактичною метою* можна віднести до *уроку-подорожі*. Зрозуміло, що віртуальна екскурсія до музею не в змозі замінити безпосереднього спілкування учнів із шедеврами мистецтва та справжніми історичними пам'ятками, які стосувались письменницького життя. Але все ж віртуальні подорожі до музеїв допомагають учням відчутти колорит епохи, дух старовини, випробувати себе в ролі дослідників. Більшість музеїв швидко відреагували на тенденції розвитку інформаційних технологій та запропонували відвідувачам здійснити віртуальні екскурсії. Назвемо хоч деякі адреси музеїв, де надаються віртуальні послуги:

- Музей-садиба І. Котляревського (м. Полтава)
<http://incognita.day.kiev.ua/museums/kotliarevskiy/>;
- Музей М. Коцюбинського у ВДПУ (м. Вінниця)
<http://library.vspu.edu.ua/inform/kocubin.htm>;
- Музей У. Самчука (м. Рівне)
<http://incognita.day.kiev.ua/museums/samchuk/museum.swf>;

- Музей Г. Сковороди (с. Сковородинівка, Харківська обл.)
<http://incognita.day.kiev.ua/museums/skovorodynivka/>;
- Національний музей Т. Шевченка (м. Київ)
<http://museumshevchenko.org.ua/page.php?id=18>;
- Кімната-музей Т. Шевченка (м. Львів)
<http://museum-portal.com/php/museum.php?chapter=3&country=ua&city=24&idm=54&3dtour=1&l=ua>;
- Музей «Заповіту» Т. Шевченка (м. Переяслав-Хмельницький)
<http://museum-portal.com/php/museum.php?chapter=3&country=ua&city=21&idm=48&3dtour=1&l=ua>;
- Музей «Кобзаря» Т. Шевченка (м. Черкаси)
<http://museum-portal.com/php/museum.php?chapter=3&country=ua&city=19&idm=47&3dtour=1&l=ua>;
- Хата-музей І. Франка (с. Криворівня, Івано-Франківська обл.)
<http://www.karpaty.net.ua/virtual-ny-turi/615-muzei-ivana-franka>.

Сьогодні віртуальні екскурсії мають ряд *переваг* над традиційними. Це насамперед те, що учні можу познайомитись з об'єктами, які знаходяться за межами їхнього міста, області й навіть країни; за один урок можна відвідати декілька об'єктів. Це допомагає познайомитися з методами пошуку, систематизації й наочного представлення інформації за допомогою комп'ютера.

Методика проведення уроку-віртуальної екскурсії суттєво відрізняється від інших інноваційних форм особливостями організації пізнавальної діяльності учнів. Її специфіка полягає в тому, що вивчення літературного матеріалу відбувається у віртуальному життєвому середовищі: учні сприймають експонати музеїв (книги, картини, фотографії, особисті речі письменників та інші предмети) через екрани комп'ютера, ноутбука чи SMART-дошки. Основний метод пізнання на такому уроці – цілеспрямоване спостереження віртуальними екскурсантами за змістом музейних експозицій. Це здійснюється під опосередкованим керівництвом учителя з подальшим аналізом побаченого.

Літературні віртуальні екскурсії можуть проводитися під час вступних занять при вивченні життєпису поетів і письменників, знайомством з історичною епохою, у яку вони жили й творили. Рекомендуємо використо-

увати на уроках української літератури літературно-краєзнавчі, літературно-історичні та літературно-біографічні віртуальні екскурсії.

Визначаючи педагогічні можливості віртуальної екскурсії, ґрунтуємося на напрацюваннях О. М. Куцевол у статті «Урок-екскурсія» [40].

Педагогічні можливості уроку-віртуальної екскурсії:

- збагачує досвід учнів і накопичує життєві факти;
- розвиває вміння спостерігати й аналізувати побачене;
- розвиває естетичні почуття школярів;
- стимулює аналітико-синтетичну діяльність учнів, уміння виділяти суттєве в спостережуваних об'єктах, порівнювати побачене з вивченим раніше матеріалом.

Детальніше зупинимось на *методиці проведення уроку-віртуальної екскурсії*, що складається з кількох етапів, відображених на рис. 2.3.

Рис. 2.3. Алгоритм проведення уроку-віртуальної екскурсії.

При підготовці уроку-віртуальної екскурсії вчитель має зважати на певні **застереження**:

- 1) перша й головна проблема – це відсутність підключення школи до мережі Інтернет;
- 2) наступною трудностю може бути обмежена кількість комп'ютерів і комп'ютерних класів у школі. У такому випадку на допомогу словеснику можуть прийти інтерактивні, мультимедійні екскурсії, розроблені самим учителем чи спільно з учнями. Такі мультимедійні екскурсії також відносяться до розряду віртуальних, але для їх організації не потрібне підключення до мережі Інтернет. Достатньо мати в кабінеті комп'ютер та мультимедійний проектор. Переваги мультимедійних екскурсій у тому, що вчитель сам відбирає потрібний йому матеріал, складає необхідний маршрут, змінює зміст відповідно до поставлених цілей. Складовими такої екскурсії можуть бути відео-, аудіофайли, анімація, а також репродукції картин художників, світлини із зображенням природи, портретами письменників.

На уроці літератури інформація подається словесно, а завдяки віртуальній екскурсії вчитель має можливість розширити діапазон сприйняття навчального матеріалу через віртуальний, зоровий ряд, сприяючи підвищенню ефективності засвоєння інформації [3, с. 22-24]. Використання інформаційно-комунікаційних технологій робить процес навчання більш цікавим, якісним і результативним. Детальніше інтеграцію віртуального музейного простору в методику навчання української літератури продемонструємо на прикладі уроку «Улас Самчук – український Гомер XX ст.».

2.3 Урок-драматизація як спосіб активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів

Сьогодні актуальним завданням методики української літератури є формування активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів. У наші дні для успішної реалізації цього завдання необхідно зробити урок літератури цікавим та незвичайним. Однак з прикрістю доводиться констатувати, що література як витвір мистецтва часто не викликає в учнів зацікавленості в навчанні. Саме урок-драматизація, як різновид уроку-гри, спрямований на ефективне засвоєння школярами матеріалу, сприяє активізації їхніх творчих здібностей, розвитку уваги, пам'яті, уваги, розширює кругозір і підтримує інтерес до вивчення художнього твору.

У навчальному посібнику ««Народився він для бою...» (вивчення творчості Івана Багряного в школі)» О. М. Куцевол зазначає, що **урок-драматизація** – це особливий різновид рольової гри, яка проходить за наперед написаним сценарієм. У її створенні беруть участь учні, котрі отримали ролі «біографів» та «сценаристів», а також словесник і за потреби вчителі інших предметів (історії, малювання, музики), шкільний бібліотекар та батьки старшокласників [36, с. 9].

Також автор визначає основні завдання такого інноваційного типу уроку:

- якомога ширше залучити шкільну молодь до пошуково-дослідницької діяльності, забезпечити реалізацію діалогічної взаємодії «митець» – «учитель» – «учні», коли останні змінюють мотивацію навчальної діяльності з пасивних споживачів готової інформації про життя й творчість письменника на активних здобувачів вивідних знань;
- удосконалювати вміння старшокласників опрацьовувати літературознавчі, художньо-біографічні, мемуарні, епістолярні та довідникові джерела; на основі їх безпосереднього осмислення посилити молоді української генерації до особистостей митців, що складають генофонд нації;

- розвивати словесну творчість школярів, формувати навички писемного та усного зв'язного мовлення, а також виразного читання чи інсценізування створеного ними сценарію;
- поглибити уявлення старшокласників про функції представників тих мистецьких професій, дії яких вони будуть імітувати;
- розвивати емоційну та естетичну імітацію особистості, здатність переноситись у запропоновану життєву ситуацію, проймає почуттями та переживаннями іншої людини, глибше сприймати художнє слово [36, с. 9-10].

У яких випадках доцільно використовувати урок-драматизацію? Перш за все необхідно розуміти, що урок-драматизацію можна використовувати не лише при вивченні драматургічних творів (ми маємо на увазі не традиційне «читання за ролями», не розігрування сцен п'єси), а й при вивченні епічного чи ліричного твору, біографії письменника. У такому типі інноваційного уроку необхідний простір для творчості, фантазії.

Урок-драматизацію засновано на виконанні учнем ролі в придуманій ігровій ситуації. Учень створює образ героя, який жив колись або живе зараз, роль героя в художній літературі або вигаданого персонажа.

Традиційний шлях: від словесного твору до його театральної інтерпретації – сьогодні не дає бажаного результату, оскільки з ланцюга випадає основне, перша ланка – читання. Для того, щоб театр і література стали одним цілим, необхідно дотримуватись таких принципів:

- попереднє знайомство учнів із засобами театральної виразності;
- переважання цілеспрямованої читацької діяльності над акторською;
- системність взаємодії читацької та акторської діяльності.

Варто також зазначити, що поєднання театру з літературою на уроці-драматизації може дещо знизити пізнавальний потенціал уроку. Та все ж, якщо вчитель розподілить завдання з урахуванням особистісних інтересів і здібностей дітей, то заняття досягне бажаного ефекту.

Проведення уроку-театралізації здійснюється в кілька етапів:

1. Підготовчий етап роботи – безпосереднє написання сценарію дійства учнями: з'ясовується коли, де, у яких умовах відбуваються події; якими будуть герої; як вони виглядатимуть; як поводитимуться. Учні, під безпосереднім чи опосередкованим керівництвом учителя мають самостійно опрацювати рекомендовані джерела, відібрати фактологічний матеріал, а також продумати й забезпечити зовнішні атрибути виконання «акторами» своїх ролей.

2. Організаційний етап. Обговорення з дітьми кількості дійових осіб, призначення акторів, продумування декорацій, музичного оформлення. На цьому етапі діти вчаться вирішувати питання на основі конструктивного діалогу й демократичного спілкування. Навчаються правильно оцінювати свої можливості й можливості товаришів. Завдання вчителя на цьому етапі полягає в тому, щоб кожна дитина почувала себе потрібною й значущою в цій роботі.

Центральною ланкою аналізу є інтерпретація тексту, доповнена театральними технологіями. Тут проводиться пошук і постановка завдання: що ми хочемо донести до глядача, що він повинен відчувати, зрозуміти, про що задуматися. Висунувши завдання, учні доводять їх правомірність, уточнюють, конкретизують свій задум, а потім реалізують.

На цьому етапі також відбувається робота над сценічною виразністю: визначення доцільних дій, рухів, жестів, місця на сценічному майданчику, міміки, інтонації. На наш погляд, саме процес репетиції є найважливішим в учнівській творчості, оскільки в ході роботи над образом, роллю, у взаємодії з іншими артистами відбувається розвиток і творче становлення особистості дитини, засвоєння нею соціальних норм поведінки. У процесі репетицій дещо буде змінюватися, уточнюватися. Завдання педагога в цей період – направити пошук учнів у потрібне річище, допомогти виявити драматургічну структуру сценічного шоу. Учні попередньо ознайомлені з

театральними термінами, і на цьому етапі їм належить застосувати свої знання на практиці.

3. Заключний етап – презентація підготовленого сценарію. Усе, що було підготовлено, задумано, має бути належно представлено. І тут важливо все: знання тексту, зміна декорацій, музичний супровід. Важливим кроком на цьому етапі є рефлексія – переосмислення тексту, почуттів, емоцій, переживань. Рефлексія сприяє «виходу» учнів із ролі, допомагає інтерпретувати виступ ззовні.

Пропонуємо алгоритм *проведення уроку-драматизації*, узагальнений на рис. 2. 4.

Рис. 2.4. Алгоритм проведення уроку-драматизації.

Головним для проведення уроку-драматизації є правильний вибір теми та ідеї сценарію. Вибирається тема, цікава для учнів, якій підпорядковуються всі елементи театральної композиції:

визначення головної події твору $\Longrightarrow$ побудова подієвого ряду $\Longrightarrow$ виявлення дій і вчинків, що підкреслюють характери героїв $\Longrightarrow$ якість конфлікту.

Учні «включаючись» в ігрову діяльність, відповідно до своїх здібностей і можливостей, можуть відчувати себе в ролях: сценариста, режисера, актора, глядача, декоратора. У вчителя можуть виникнути труднощі під час розподілу завдань дітям. Тому пропонуємо перелік якостей, які мають бути притаманні виконавцям певних ролей.

«Сценарист» повинен мати розвинену фантазію й словесну обдарованість, щоб донести до глядачів задум. Його завдання полягає в написанні сюжету гри-драматизації. Управний сценарист володіє особливим структурним мисленням, яке передбачає вміння конструювання життєвих ситуацій, пов'язування їх між собою й мистецтво мотивування вчинків героїв. Крім того, сценаристу необхідне володіння словом та знання про особливості жанрів.

«Режисер» має добре розвинену пам'ять й уяву, це особистість-ерудит, що володіє здібностями швидко сприймати літературний текст, переводити в постановочний контекст. Він цілеспрямований, володіє прогностичними, комбінаторними й організаторськими здібностями.

«Актор» наділений комунікативними здібностями, вільно володіє вербальними й невербальними засобами виразності й передачі образу літературного героя, не зазнає труднощів при виконанні ролі, готовий до імпровізації. Емоційний, чутливий, має розвинену здатність самоконтролю.

«Глядач» володіє добре розвиненими здібностями рефлексії, аналітичного мислення. Він має стійку увагу, уміє творчо співпереживати разом з героями.

«Декоратор» наділений здібностями образної інтерпретації літературної основи твору, які виявляються в прагненні відтворити враження на папері. Він

володіє художньо-образотворчими вміннями, відчуває колір, форму в передачі образу літературних героїв, задуму твору в цілому, готовий до художнього оздоблення спектаклю через створення відповідних декорацій, костюмів, ігрових атрибутів і реквізиту.

Можемо зробити висновок, що урок-драматизація – цікавий різновид театралізованого дійства. Ми пропонуємо використовувати їх на початкових та підсумкових етапах вивчення твору. О. Куцевол зазначає, що особливо доцільне використання уроку-драматизації на початку вивчення теми, оскільки це сприяє посиленню мотивації подальшої навчальної діяльності школярів, передбачає постановку й вирішення проблем, що будуть активізувати їх на наступних уроках та в самостійній роботі [36, с. 10].

У процесі підготовки до уроку-драматизації у вихованців формуються гуманні почуття та вміння їх виражати за допомогою засобів емоційної виразності (інтонацій, жестів, характерних рухів). Таким чином, театралізацію можна розглядати як шлях пізнання матеріалу на уроці, з унесенням елементів драматичної дії. Процес застосування драматизації на уроках літератури ґрунтується на читацькій, акторській, глядацькій співтворчості літератури з театром. Ми розробили авторський урок-драматизацію «Життя, схоже на театр. Микола Куліш “Мина Мазайло”».

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ ІННОВАЦІЙНИХ ТИПІВ УРОКІВ ДЛЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

3.1 Розробка уроку-веб-квесту «”Невже я зайвий чоловік тому, що люблю безумно Україну?”: Микола Хвильовий»

Тема: “Невже я зайвий чоловік тому, що люблю безумно Україну?” : Микола Хвильовий.

Мета: ознайомити учнів із постаттю видатного українського письменника Миколи Хвильового, життєвою позицією й новаторством у літературі; навчати самостійно здобувати знання, з використанням WEB-технології; розвивати критичне мислення, уміння порівнювати й аналізувати, класифікувати об'єкти та явища; стимулювати учнів до спільної діяльності через роботу в команді; виховувати твердість характеру, активну життєву позицію.

Тип уроку: урок-веб-квест.

Методи і прийоми: слово вчителя, репродуктивна бесіда, постановка проблемного запитання, розповідь учителя, робота з пам'яткою, робота в групах, робота з епіграфом, презентація результатів веб-квесту.

Теорія літератури: літературна дискусія, літературні напрями й угруповання.

Обладнання: комп'ютери з виходом у мережу Інтернет, інтерактивна дошка, проектор, роздатковий матеріал для кожної групи учнів (критерії оцінювання).

Епіграфи: *Микола Хвильовий – революціонер з голови до п'ят.*
(Ананій Лебідь)

*Істинно: Хвильовий. Сам хвилюється й нас усіх хвилює, п'янить і непокоїть,
дратує, знесилює й полонить*
(Володимир Коряк)

Література:

1. Агеєва В. П. Микола Хвильовий (1893-1933) / В. П. Агеєва // Гроно нездоланих співців: Літературні портрети українських письменників 20-го століття, твори яких увійшли до оновленої шкільної програми. – Київ : Укр. письменник, 1997. – С. 112-122.

2. Дзюба І. М. Микола Хвильовий: «азіатський ренесанс» і «психологічна Європа» : монографія / І. М. Дзюба. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2005. – 48 с.
3. Ковалів Ю. І. Літературна дискусія 1925-1928 рр. / Ю. І. Ковалів. – Київ : Т-во Знання УРСР, 1990. – 47 с.
4. Кравченко І. В Європу – через самознищення : Міф і культ хвильовізму / І. Кравченко // Всесвіт. – 2000. – № 1/2. – С. 179-190.
5. Плющ Л. І. Його таємниця, або «Прекрасна ложа» Хвильового / Л. І. Плющ. – Київ : Факт, 2006. – 872 с.
6. Шаповал Ю. І. Микола Хвильовий / Ю. І. Шаповал // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2012. – № 2. – С. 40-45.
7. Швець Г. Система уроків вивчення творчості Миколи Хвильового / Г. Швець // Дивослово. – 2000. – № 8. – С. 43-52.

Хід уроку:

I. Мотивація навчальної діяльності

1. Слово вчителя

Історія розвитку української літератури мала такий самий надзвичайно складний, самобутній шлях, як історія країни в цілому. Мистецтво слова зберігає та передає загальнонаціональні, загальнолюдські цінності від покоління до покоління, збагачує наш внутрішній світ, виховує естетичний смак, розвиває інтелект, кругозір. Українцям є чим пишатися, адже впродовж століть вітчизняна література довела свою унікальність, бо попри всі гоніння й несприятливі історичні умови продовжувала розвиватись, постійно відстоюючи своє право на існування. Сьогодні, коли наша держава є незалежною, маємо можливість вільно знайомитися з творами поетів і письменників, які ціною власного життя відстоювали своє право на творчість. Їхні біографії – яскрава ілюстрація тих складних і трагічних для України часів.

Сьогодні на нас чекає знайомство з цікавою та неординарною, багатогранною особистістю Миколи Хвильового. Запрошую вас до проведення веб-квесту. Ми

розглянемо життєвий і творчий шлях цього визначного митця. Щоб краще зрозуміти епоху, середовище, у якому жив і творив Хвильовий, ми об'єдналися в групи: «історики», «літературознавці», «біографи» та «кліпмейкери».

Усі учні отримали **випереджувальні завдання** – опрацювати знайдені самостійно та рекомендовані вчителем Інтернет-джерелами й підготувати доповіді:

- **«Історики»** досліджують особливості суспільного та культурного життя УСРР у 1921-1928 рр., зокрема, процес українізації суспільного процесу, виховання мас у дусі комуністичних ідей. Складають історичні портрети ідеологів українізації М. Скрипника, В. Затонського, Г. Гринька. Створюють мультимедійну презентацію.
- **«Літературознавці»** мають дослідити події, що були характерними для літературного процесу 1920-х рр; складають порівняльну таблицю позитивних та негативних рис літературного життя 1920-х рр. (за Ю. І. Ковалівом [26]).
- **«Біографи»** вивчають документи, мемуарні та епістолярні джерела про участь М. Хвильового в літературному процесі та суспільному житті 1920-х рр. [1; 26; 31; 65; 93; 96]. Створюють мультимедійну презентацію «Найважливіші події з життя відомого письменника М. Хвильового».
- **«Кліпмейкери»** об'єднують матеріал, зібраний усіма учасниками веб-квесту, й узагальнюють його у відеоролику.

II. Формування нових знань, умінь і способів дії

1. Постановка проблемного запитання

У ході нашої роботи у веб-квесті будемо шукати відповідь на запитання: «Яка роль Миколи Хвильового в літературному та суспільному житті України 1920-1930-х рр.?»

2. Розповідь учителя

Микола Хвильовий (справжнє прізвище Микола Григорович Фітільов) – український прозаїк, поет, публіцист. Він був свідком революційної доби, коли

маси Російської імперії опинилися в стані невиразності й хаосу. Також він був свідком й учасником становлення новітньої української літератури. Центральною для Хвильового – полеміста та публіциста – була проблема історичного буття України, української культури, вітчизняної літератури. Заперечуючи москвофільські тенденції частини тогочасних літераторів, митець проголошував орієнтацію на Європу, на стилі та напрями європейського мистецтва.

3. Робота з епіграфом

- Як ви розумієте слова літературознавця Ананія Лебеда: *«Микола Хвильовий – революціонер з голови до п'ят»*?
- Як характеризує М. Хвильового висловлювання його сучасника, літературознавця вульгарно-соціологізаторського напрямку Володимира Коряка: *«Істинно: Хвильовий. Сам хвилюється й нас усіх хвилює, п'янить і непокоїть, дратує, знесилює й полонить»*?
- Як ви вважаєте, чому люди різних політичних і мистецьких поглядів однаково захоплювались бунтівною натурою й пасіонарністю Хвильового?

III. Закріплення нових знань, умінь і способів дії

1. Презентація учасниками веб-квесту результатів роботи

Члени динамічних груп презентують результати своєї роботи:

- ❖ Група «істориків» розповідає про життя в УСРР у 1921-1928 рр. Демонструють мультимедійну презентацію «Історичні портрети ідеологів українізації» (див. додаток А).
- ❖ Група «літературознавців» представляє літературознавчий коментар про розвиток літературного життя в Україні в 1920-ті рр.: функціонування численних літературних угруповань, перманентні обговорення письменницьких новин, диспути, суперечки. Укладання й опрацювання змісту порівняльної таблиці позитивних та негативних рис літературного процесу 1920-х рр. (див. додаток Б).

- ❖ Група «біографів» представляє найважливіші події життєтворчості М. Хвильового, характеризує романтичність його світобачення, використовуючи мультимедійну презентацію (див. додаток В).
- ❖ Група «кліпмейкерів» презентує відеоролик, зроблений за матеріалами веб-квесту (див. додаток Г).

2. Постановка проблемного запитання

Дослідивши багатогранність особистості М. Хвильового, давайте відповімо на запитання, яке ми ставили на початку квесту: «Яка роль Миколи Хвильового в літературному та суспільному житті України?»

IV. Підсумок уроку

1. Аналітична бесіда

1. Що зацікавило вас у біографії Миколи Хвильового?
2. Які події найбільше вплинули, на вашу думку, на формування характеру й світогляду письменника?
3. Розкрийте його ставлення до революції та громадянської війни.
4. Які найбільші досягнення М. Хвильового в літературі?
5. Яка роль митця в літературній дискусії 1925-1928 рр.? Чи вирізнялась його позиція від поглядів письменників-пристосуванців до влади?
6. Чому «м'ятежний» Хвильовий, який вирізнявся мужністю, незалежністю, готовністю прямо й відкрито відстоювати свою позицію, покінчив життя самогубством?

2. Підсумкове слово вчителя

Слово вчителя може мати форму літературознавчого есею й відображати власне ставлення словесника до особистості М. Хвильового. Це сприятиме «олюдненню» процесу вивчення літератури, коли постать письменника буде сприйматися учнями не як забронзовіла статуя, а як жива людина, якій довелося вирішувати чимало проблем, сутнісних як його сучасникам, так і нащадкам. Отже, назвемо підсумкове слово вчителя **«Фатальна цифра 13 у житті Миколи Хвильового»**.

Для М. Хвильового цифра 13 була одночасно й щасливою, і трагічною: він народився 13 грудня 1893 р. і запланував останню главу свого життєвого роману на 13 травня 1933 р. Що стало причиною цього фатального рішення?

Друзі й близькі давно помічали за Хвильовим дар передбачати події, тому інколи навіть побоювалися його «страшної інтуїції». Митець розумів, що масштаби штучного голоду й початок репресій інтелігенції, що ознаменувались арештом його друга Михайла Ялового, представника літературної генерації, за яку Хвильовий відчував особисту відповідальність, означали, що словесні дискусії з владою втратили сенс. Потрібне було полум'я, яке не можна було не побачити. Дзвін на сполох, якого не можна було не почути. Жертовний заповіт для нащадків. Це був свідомий вихід із життя.

Уранці М. Хвильовий запросив до себе друзів – Олеся Досвітнього й Миколу Куліша. І сказавши, що зараз покаже, як у сьогоdnішніх умовах має творити пролетарський письменник, вийшов у свою кімнату. Пролунав постріл... Друзі побачили його тіло в кріслі, а на столі – дві заздалегідь заготовлені передсмертні записки. Одна адресувалася загалу, а друга – Любистку – прийомній дочці Любові Уманцевій.

Упродовж 80 років від дня смерті письменника серед науковців, літературознавців та істориків, звучали найрізноманітніші версії щодо вибору Хвильовим фіналу свого життя. Говорили, що в останні роки він мав депресію через складні відносини з радянською владою, через усвідомлення, куди прямує країна під проводом комуністів і чим може обернутись для українського народу нищення національної інтелігенції та літератури. До самовбивства його могло підштовхнути й побачені в селах Слобожанщини макабричні картини голоду 33-го. За свідченнями очевидців, на фатальне рішення Хвильового міг вплинути й арешт 12 травня його друга – Михайла Ялового.

3 . Оцінювання учнів

VI. Домашнє завдання

1. Опрацювати теоретичний матеріал підручника. Скласти «карту пам'яті», що містить основні події життя й творчості Миколи Хвильового.
2. Прочитати новелу «Я (Романтика)».

3.2 Розробка уроку-віртуальної екскурсії «Улас Самчук – український Гомер XX століття»

Тема: «Улас Самчук – український Гомер XX століття»

Мета: ознайомити учнів з біографією й творчим доробком письменника, звернути увагу на особливості світобачення та світовідчуття У. Самчука; формувати вміння знаходити, аналізувати й відбирати необхідну для вирішення пізнавальних і комунікативних завдань інформацію; розвивати вміння й навички роботи в мережі Інтернет; виховувати шанобливе й дбайливе ставлення до культурних пам'яток; любов до українського художнього слова, інтерес до творчості митця.

Тип уроку: урок-віртуальна екскурсія.

Методи і прийоми: репродуктивна бесіда, слово вчителя, випереджувальне завдання, розповідь учителя, віртуальна екскурсія, робота з маршрутним листом, робота в групах, робота з пам'яткою.

Теорія літератури: роман-епопея, роман-хроніка, мемуари.

Обладнання: комп'ютери з виходом у мережу Інтернет, інтерактивна дошка, мультимедійна презентація «10 фактів із життя У. Самчука», роздатковий матеріал (маршрутний лист)

Епіграф: *Я тому письменник, що відчуваю обов'язок перед народом.*
(Улас Самчук)

Література:

1. Кралюк П. М. Улас Самчук як європейський мислитель: 20 лютого виповнилося б 106 років письменнику, творчість якого для багатьох українців лишалася «терраінкогніта» / П. М. Кралюк // День. – 2011. – 25-26 лют. – С. 10.
2. Пінчук С. П. Улас Самчук (1905-1987) / С. П. Пінчук // Гроно нездоланих співців. Літературні портрети українських письменників ХХ ст., твори яких увійшли до оновленої шкільної програми. – Київ, 1997. – С. 203-211.
3. Руснак І. Є. «Я був повний Україною...»: Художня історіософія Уласа Самчука : монографія / І. Є. Руснак. – Вінниця : [б. в.], 2005. – 406 с.
4. Тригуб Т. Духовний світ Уласа Самчука. Авторське «Я» письменника на сторінках спогадів «На білому коні» та «На коні вороному»: (урок з української літератури в 11 класі) / Т. Тригуб // Укр. мова і літ. в шк. – 2005. – № 2. – С. 40-44.
5. Філь В. Вивчення творчості Уласа Самчука в школі : посіб. для вчит. / В. Філь. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. – 64 с.

Хід уроку:

I. Актуалізація опорних знань

1. Репродуктивна бесіда

- Розкажіть про три хвилі українських емігрантів за кордон.
- Якими українськими відповідниками перекладається грецьке слово «діаспора»?
- Розкрийте трагедію селян-емігрантів першої хвилі через раніше вивчену вами новелу В. Стефаника «Камінний хрест».

II. Мотивація навчальної діяльності

1. Слово вчителя

Ім'я Гомера відоме в усьому світі. Уславив він себе створенням двох епічних поем – «Іліади» та «Одіссеї». В українській літературі є два монументальні твори епопейного характеру – романи-трилогії «Волинь» та

«Ост», які відтворюють широку панораму соціальних зрушень в українському суспільстві протягом тривалого часу. На цій підставі критик С. Пінчук називає У. Самчука «Гомером XX століття». Вивчення його творчості розпочнемо на сьогоднішньому уроці.

III. Формування нових знань і способів дії

1. Випереджувальне завдання

Двоє учнів на попередньому уроці отримали завдання підготувати мультимедійну презентацію «10 фактів із життя Уласа Самчука» (див. додаток Г).

- А зараз послухаймо виступ учнів про основні етапи життя й творчості письменника. Ваше завдання законспектувати найважливіше в зошит.

Презентуємо, до прикладу, кілька слайдів з мультимедійної презентації:

Презентація на тему:
“10 фактів із життя Уласа Самчука”

Дата народження: 20 лютого 1905 р.
Місце народження: Дермань (нині Рівненська область)
Дата смерті: 9 липня 1987 р.
Місце смерті: Торонто, Канада.
Рід діяльності: письменник.

У роки війни 1941-1945 рр. Улас Самчук приїхав до окупованої України й став редактором газети “Волинь” (м. Рівне).

У 1944-1948 рр. жив у Німеччині, був одним із засновників і головою літературної організації Мистецького Українського Руху (МУР). Після переїзду до Канади (1948 р.) був засновником організації українських письменників (ОУП) “Слово” (1954 р.).

(Улас Самчук на передньому плані зліва)

2. Слово вчителя

Сьогодні ми здійснимо віртуальну подорож на батьківщину У. Самчука та в місто, пов'язане з його активною громадянською, публіцистичною та письменницькою діяльністю. На жаль, у нас немає можливості відвідати насправді ці пам'ятні місця – с. Дермань на блакитноокій Волині та м. Рівне, – але є можливість вирушити туди віртуально за допомогою мережі Інтернет.

Як відомо, завдання кожного літературного музею – не тільки дбайливо зберігати пам'ятні експонати й місця, але й вивчати історію життя і творчості письменника. Подорожуючи Рівненщиною, відвідуючи літературно-меморіальні музеї У. Самчука, ми дізнаємося про вплив особистості письменника на

український літературний процес ХХ ст. Яким чином ми це зробимо? Зараз ви всі сядете по троє за комп'ютери. Зверніть увагу: у вас на столах лежать маршрутні листи, які будуть своєрідними путівниками, на цих аркушах ви будете відповідати на запитання, що виникатимуть під час проходження екскурсії.

3. Розповідь учителя

Зосередимось на Рівненському літературно-меморіальному музеї письменника. Він розміщений у середмісті Рівного, в ошатному особняку, спорудженому на початку ХХ ст., тепер тут знаходиться Будинок учених. Площа музею невелика, але не лише цим вирізняється літературно-меморіальний музей У. Самчука, він має свої прикметні особливості, якими виділяється з-поміж подібних закладів.

По-перше, його експозиція, висвітлюючи головні творчі здобутки У. Самчука, зосереджує увагу на впливі особистості письменника на весь український літературний процес ХХ ст.

По-друге, експозиція відкриває екскурсантові те гроно ще й досі належно не поцінованих діаспорних письменників, яке несло у світ справжнє українське художнє слово, продовжуючи традиції Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки.

По-третє, музей фокусує увагу на рівненському періоді життя й діяльності письменника, зримо відтворивши літературну, культурну та духовну палітру краю в його найпереломніші та найдраматичніші роки та дні. Донедавна ця сторінка нашої історії замовчувалась або трактувалась викривлено. Сьогодні в цьому закладі тісно від цікавих, оригінальних експонатів. Але куди більше матеріалів ще чекає на своє право зайняти місце в його експозиції. Нещодавно розпорядники спадщини Самчука – подружжя Оксана і Ярослав Соколики – привезли з Канади й передали музеєві кілька сотень фотознімків та документів з особистого архіву письменника.

4. Віртуальна екскурсія

Шановні екскурсанти! На робочому столі вашого комп'ютера знаходиться папка «Віртуальна екскурсія», прошу її відкрити, вашій увазі пропонується

сайт: <http://incognita.day.kiev.ua/museums/samchuk/> , необхідний для знайомства та вивчення експонатів музею.

5. Робота з маршрутним листом

Маршрутний лист

1. Відкрийте посилання та ознайомтеся з поданою інформацією.
2. У якому році було відкрито музей? _____
3. На якому періоді життя та діяльності письменника сфокусовано експозицію музею? _____
4. Які особисті речі Уласа Самчука збережені й знаходяться в музеї? _____
5. Зверніть увагу на вітрину «Серед письменників празької школи». Як Улас Самчук пов'язаний з цією школою? _____

6. Напишіть есе «Мої враження від подорожі до музею Уласа Самчука»

6. Репродуктивна бесіда

- Чи сподобалась вам віртуальна екскурсія?
- Що найбільше запам'яталось?
- Що нового про творчість письменника ви дізналися?
- Над чим плануєте ще попрацювати, аби повніше осмислити художню спадщину митця?

IV. Застосування засвоєних знань, умінь і навичок

1. Робота в групах

Відповіді на ці запитання ви підготуєте, працюючи в групах.

- Як ви гадаєте, що стало причиною еміграції У. Самчука?
- Як розвивалася б творчість митця, якби він жив у підрадянській Україні?

2. Робота з пам'яткою

Пригадаймо правила роботи в групах, відображених на рис. 3.1.

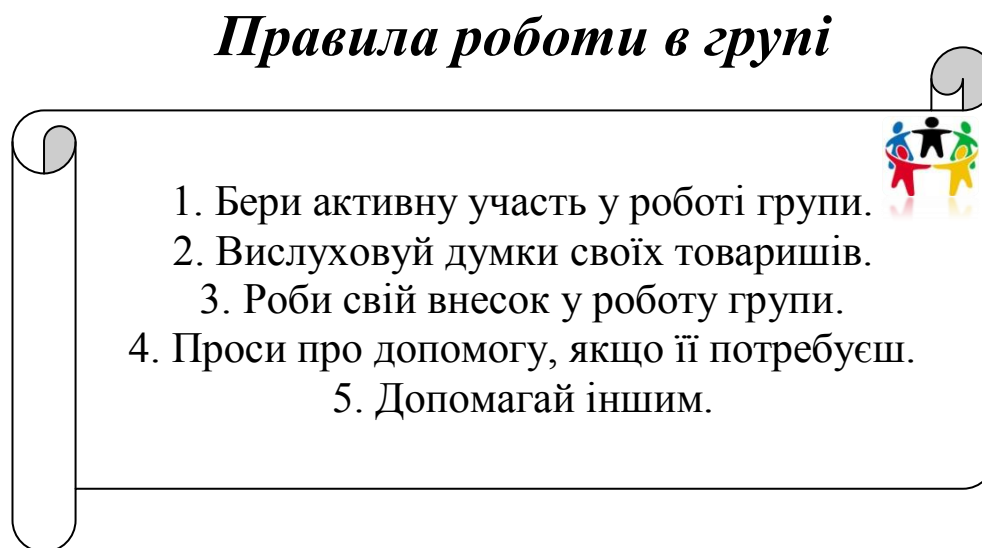

Рис. 3.1. Пам'ятка «Правила роботи в групі».

3. Робота з епіграфом уроку

- Як ви розумієте кредо автора: *«Я не тому письменник українського народу, що вмію писати. Я тому письменник, що відчуваю обов'язок перед народом. Бог вложив у мої руки перо. Хай буде дозволено мені використати його для доброго, потрібного»?*

IV. Підсумок уроку

1. Підсумкове слово вчителя

Сьогодні на уроці ми познайомились із неординарною постаттю, чий талант певною мірою визначав особливості й рівень української діаспорної прози II половини XX ст. Творча спадщина У. Самчука репрезентує вершинні досягнення української новітньої літератури. У своїх творах письменник відобразив цілу історичну епоху, у якій особливо виділяються історіософські, національні, морально-етичні, філософські мотиви. Епічні полотна У. Самчука дають можливість сучасному читачеві пізнати зріз української історії крізь призму художнього слова. На наступному уроці ми продовжимо пізнавати унікальний талант митця, якого справедливо називали українським Гомером XX століття.

2. Складання асоціативного грона

Узагальнимо основну інформацію, яку ми дізнались сьогодні про У. Самчука, склавши асоціативне грона. Це грона графічно зображене на рис. 3.2.

3. Оцінювання учнів

VI. Домашнє завдання

1. Прочитати роман У. Самчука «Марія».
2. Написати відгук у книгу відвідувачів Рівненського літературно-меморіального музею У. Самчука.

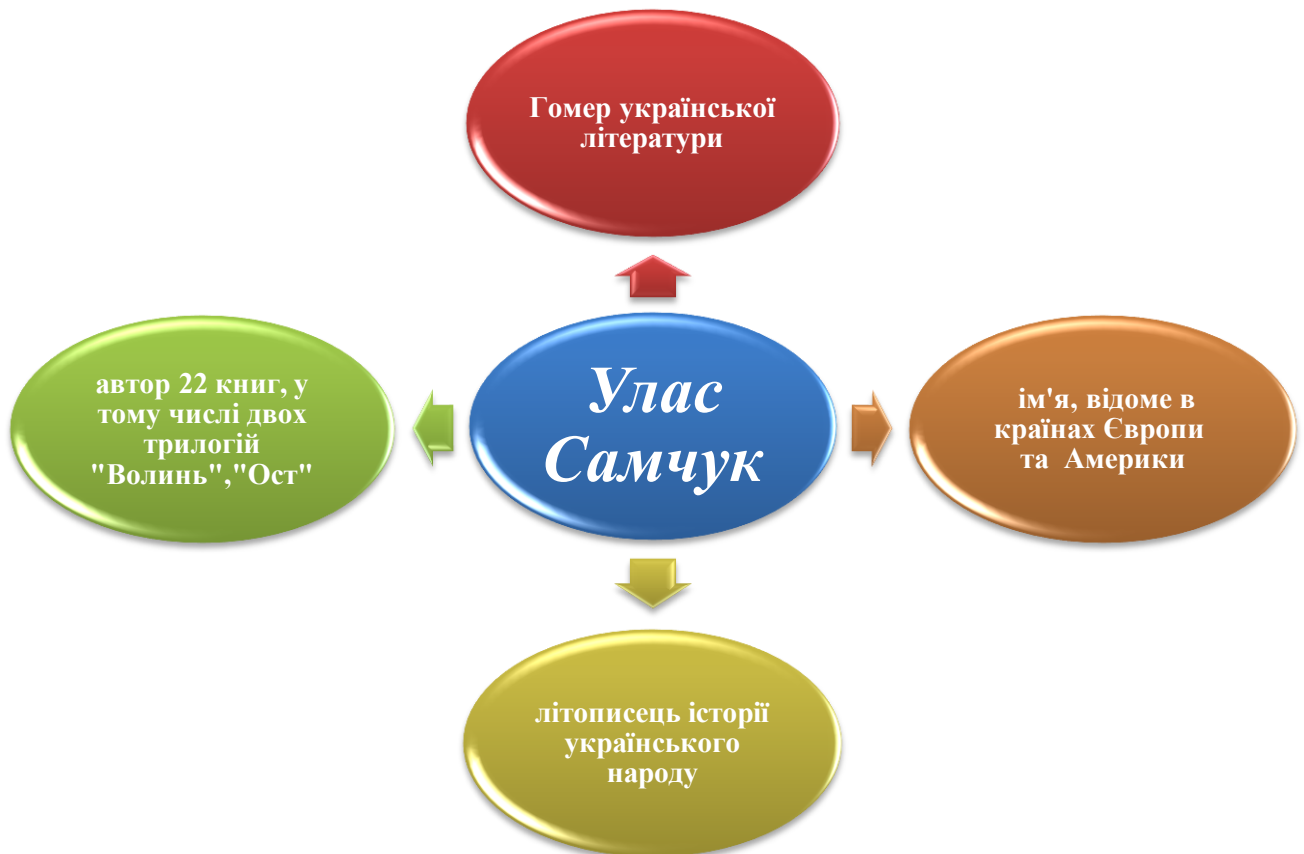

Рис. 3. 2. Асоціативне грона «Улас Самчук – це...»

3.3 Розробка уроку-драматизації «Життя, схоже на театр. Микола Куліш “Мина Мазайло”»

Тема: «Життя, схоже на театр. Микола Куліш “Мина Мазайло”».

Мета: познайомити учнів із творчою особистістю М. Куліша, розкрити особливості сюжету, проблематики, провідних образів драми; сприяти формуванню в 11-класників навичок кваліфікованого читача; виховувати повагу до свого роду й народу, прагнення до духовного розвитку.

Тип уроку: урок-драматизація.

Методи і прийоми: випереджувальне завдання, гра-драматизація, складання асоціативного грона, робота з теоретико-літературними поняттями, слово вчителя, ідейно-художній аналіз твору, літературний диктант, усне малювання, інтерактивна вправа «Мікрофон».

Теорія літератури: сатирична комедія.

Обладнання: декорації для вистави, портрет М. Куліша, виконаний М. Чорнокайським.

Епіграф: *Гострий гоголівський профіль, чорнильна щіточка вусів,
нервові, але стримані рухи. І тільки очі були такі мінливі,
такі щедрі, що через них ставало видно, яке складне, напружене,
суперечливе життя кипить у глибинах цього незмірно
багатого людського єства.*

(Микола Бажан)

Література:

1. Баранова Т. О. М. Куліш «Мина Мазайло» : проблеми українізації / Т. О. Баранова // Вивчаємо укр. мову та літ. – 2004. – № 30. – С. 11-13.
2. Бернадська Н. Засоби творення комічного в п'єсі М. Куліша «Мина Мазайло» / Н. Бернадська, С. Задорожна ; за ред. М. К. Наєнка. – Київ, 1995. – С. 101-103.
3. Бернадська Н. Українська література ХХ століття : навч. посіб. / Н. І. Бернадська. – Київ : Знання-Прес, 2008. – 272 с.

4. Голобородько Я. Микола Куліш : людина, аналітик, митець, особистість : до 110-річчя від дня народж. / Я. Голобородько // Укр. мова та літ. в серед. шк., гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2002. – № 5. – С. 184-193.
5. Жила С. О. Аналіз п'єси Миколи Куліша «Мина Мазайло» / С. О. Жила // Всесвітня літ. та культ. в навч. закл. України. – 2006. – № 9. – С. 28-34.
6. Кузякіна Н. П'єси Миколи Куліша : літературна і сценічна історія / Н. Кузякіна. – Київ : Рад. письменник, 1970. – 457 с.
7. Куцевол О. М. «Правду часом кажуть жартома» : вивчення роману Ф. Рабле «Гаргантюра і Пантагрюель». 9 кл. / О. М. Куцевол // Зарубіжна літ. в навч. закл. – 1998. – № 5. – С. 18-22.
8. Семенюк Г. Ф. Куліш Микола / Г. Ф. Семенюк // Живиця : хрестоматія укр. літ. ХХ століття. – Київ, 1998. – Кн. 1. – 251 с.
9. Смолич Ю. К. Розповіді про неспокій немає кінця : ще дещо з двадцятих і тридцятих років в українському літературному побуті. Кн. 3 / Ю. К. Смолич. – Київ : Рад. письменник, 1972. – 204 с.
10. Сосюра В. М. Розстріляне безсмертя : вірші та поеми / В. М. Сосюра [упоряд. С. Гальченко]. – Київ : Укр. письменник, 2001. – С. 318.

Хід уроку:

I. Актуалізація опорних знань

1. Бесіда за теоретико-літературними поняттями

- Які є роди літератури ? (*лірика, епос, драма, ліро-епос*).
- Назвіть жанри драми. (*трагедія, комедія, власне драма, трагікомедія, водевіль, драма-феєрія*).
- Пригадаймо, що ж називають комедією? (*Комедія – це драматичний твір, у якому засобами гумору та сатири викриваються негативні суспільні та побутові явища, розкривається смішне в навколишній дійсності, людині чи тварині*).
- А що ж таке сатирична комедія? (*Сатирична комедія – твір, у якому за допомогою спеціальних сатиричних засобів різко висміюються суттєві суспільні вади, зображуються смішні (комічні) події й персонажі*).

II. Мотивація навчальної діяльності

1. Слово вчителя

Сьогодні на уроці ми познайомимось із сатиричною комедією «Мина Мазайло» М. Куліша. Названу драму недарма називають «філологічним водевілем», адже проблематика твору й усі події в ньому розгортаються навколо важливої проблеми – самотності української мови. Для глибокого осмислення твору необхідно спочатку ознайомитись з особистістю митця, його поглядами, думками й переживаннями.

III. Формування нових знань, умінь і способів дії

1. Випереджувальне завдання

Творча група учнів, котрим дається завдання висвітлити основні події біографії М. Куліша, попередньо читають драму «Мина Мазайло», опрацьовують літературознавчі студії про письменника й складають невеликий сценарій про його життя від імені головних героїв п'єси.

2. Гра-драматизація «Микола Куліш очима літературних героїв комедії «Мина Мазайло»»

Ведучий. Українська земля багата талантами зі світовими іменами, які внесли вагомий вклад у розвиток національної літератури: В. Винниченко, М. Вороний, О. Кобилянська, М. Коцюбинський, М. Куліш, Леся Українка, О. Олесь, В. Стефаник, І. Франко. Якби Миколі Кулішу в юні або молоді роки сказали, що йому призначено стати одним із знакових імен української драматургії, він, мабуть, дотепно пожартував би з цього передбачення. І не тільки тому, що любив і шанував жарт. М. Куліш тривалий час не вбачав у собі якоїсь особливої талановитості й занадто критично оцінював власний художній потенціал. Уже будиши відомим митцем, він мав глибокі сумніви щодо свого драматургічного таланту.

І сьогодні в нас з вами буде неймовірна можливість познайомитися з цим талановитим письменником у дещо незвичайній формі, адже про свого

літературного батька будуть говорити герої п'єси «Мина Мазайло». Отже, дозвольте їх вам представити:

Мина Мазайло – українець за походженням, міщанин, харківський службовець. Бажає змінити своє українське прізвище на щось більш милозвучне, російське. Він вважає, що саме прізвище стає на заваді його щастю, не дає отримати підвищення по службі, що через прізвище оточуючі ставляться до нього без належної поваги тощо. Він смішний у своєму прагненні змінити життя на краще, лише змінивши прізвище та глухий до аргументів проти його ідеї.

Мокій – син Мина Мазайла, його повна протилежність. Він захоплюється багатством та красою української мови, чим доводить батька до сказу. Мокій постійно читає та дивиться українське кіно, його обурюють помилки, які допускають на афішах. В уста Мокія М. Куліш уклав багато своїх думок та переживань за долю й чистоту української мови.

Тітка Мотря – це груба, неосвічена жінка, ворожо налаштована до всього українського. Проте на рідкість уперта у своїх поглядах та не соромиться їх висловлювати. Вона за походженням також українка, проте вважає себе «руською», а українську мову – «австріяцькою вигадкою», не визнає українцями галичан.

Дядько Тарас – прихильник старовини, козаччини, того, що все оджило своє, та не хоче брати в розрахунок сучасні умови життя. Незважаючи на глибоке знання історії та мови, любові до українського, певні висловлювання, що не позбавлені сенсу, після суперечки з тіткою Мотрею він змінює свою позицію й голосує за зміну прізвища.

Уля символізує таке собі неупереджене ставлення до всього українського, для неї це не політичне питання, як для решти, а щире захоплення. Вона вже й сама ходить по бібліотеках та читає українські книжки. Проте, можливо, це трапилося тому, що Уля закохалася в Мокія.

Лина та Рина – дружина та дочка Мина Мазайла. Вони типові зарозумілі міщанки, що поділяють суб'єктивно вмотивовану зневагу Мина до всього

українського. Вони показово копіюють шляхетних дам, кокетують, ахають та хапаються за серце. Проте між собою гризуться, як собаки, зовсім не поважають одна одну. Їхнє життя складається з пліток, підглядань, обговорення нарядів тих, хто «добре влаштувався у житті».

Уля. Яким був Микола Куліш? Він дав нам життя, а що ми про нього знаємо?

Мина Мазайло. Що ж знаємо? Знаємо лише те, що він справжній націоналіст. Усі його твори є відверто націоналістичними й ворожими. От і створив він собі подібних Мокія та дядька Тараса. Висміяв мене на всю країну. А що ж поганого в тому, що я хотів змінити прізвище. Навіщо робити з мене провінціала, другосортного службовця й не давати мені зайняти вищої посади.

Тітка Мотря. Ох, і зачєм нам той Куліш! Хватає й того, що він іспортіл нам город «Харьков». Зачєм, питаюсь, зачєм?

Мокій. Ах, тьотю, навіщо ж це ви так! Це все не правда! Микола Куліш справжній патріот України. Він щиро любить рідну мову, цінує українські традиції й ніколи не зрадив би своїм принципам заради кар'єри. Микола Куліш дуже обережно поводився зі словом, не терпів використання «не тих» слів, а українську мову знав дуже добре й високо цінував її, стверджуючи, що таких багатих та соковитих мов, як його рідна, дуже мало на світі. Тому, мабуть, і написав п'єсу про нас, у якій порушив мовну проблему. Він був закоханий у красу, емоційність, виразність української мови й намагався боротися за її подальший розвиток.

Дядько Тарас. Шановні громадяни! Ми ж зовсім забули про наших глядачів. Ми з вами бачили М. Куліша кожного дня, а вони ні. Давайте ж поглянемо на портрет М. Куліша, виконаний М. Чорнокайським. (див. додаток Д). Суворе чоловіче обличчя, лоб мислителя, маленькі задумливі очі, погляд, спрямований удаль. Одягнений митець вишукано й водночас просто, як справжній інтелігент.

Уляна. Так, справді, М. Куліш видатна особистість. Я нещодавно була в бібліотеці й дізналась, що українські письменники відтворювали образ нашого

літературного батька в поезіях (В. Сосюра, М. Братан, Л. Куліш, О. Ющенко, М. Василенко, В. Пузиренко, І. Немченко та ін.) і художній прозі (Л. Куліш, І. Пільгук, С. Плачинда, Ніна Бічуя). Також варто відзначити, що М. Куліш був прототипом героїв Ю. Яновського («Вершники»), О. Досвітнього («Кварцит»), У. Самчука (роман «Темнота» з трилогії «Ост»), О. Гончара («Перекоп») і, мабуть, цей перелік ще можна доповнювати. У поемі В. Сосюри «Розстріляне безсмертя» [82] М. Кулішу присвячено 12 рядків:

*...Душа Миколи Куліша крилами
б'є в вікно блакитне
й крізь ніч, похмуру й непривітну,
в мою поему поспіша...*

*Він геній був... І от не стало
орла духовних тих висот,
куди послав його народ
і партія куди послала.
Пішов у небуття, як дим...
І Курбас Лесь пішов за ним.
Серця стинились їхні чулі
од голоду, а чи від кулі... [82, с. 158].*

Рина. Дійсно, Микола Куліш був справжнім світочем українського народу. Цінним для розуміння особистості митця є висловлювання Юрія Смолича «Куліш-драматург був талант світового масштабу. Не буду шукати небезпечних аналогій у класиці – між Шекспіром і Шиллером або Мольєром чи Бомарше, але в сучасній йому радянській драматургії він не мав собі рівних, а з того, що ми знали про тогочасну драматургію за рубежем, рівняти Куліша можна було хіба що з Піранделло» [80, с.71].

Мокій. Хочу розповісти глядачам, звідки ж родом наш літературний батько. Народився він 6 грудня (за новим стилем – 19 грудня) 1892 року в селі Чаплинці Дніпровського повіту Таврійської губернії (зараз – територія Херсонської обл.), у родині корінного селянина Гурія Куліша та матері – станової козачки з Полтавщини. Він любив свій край – його людей, природу, степ. Він зворушливо й ніжно любив свою Чаплинь, як називав батьківське

село у своїх листах. В одеський та харківський періоди життя митець подумки часто повертався до рідних місцин, краєвидів, знаходячи в цьому духовну насолоду й надійнішу відраду близьким.

Уляна. Що ж до освіти, то з 9 років М. Куліш навчався в церковно-парафіальній школі, де виявився здібним учнем. Чаплинські інтелігенти (особливо енергійний шкільний учитель Володимир Пилипович Губенко, який довго переконував батьків Миколи Куліша, що їхній син дуже здібний) вирішили допомогти обдарованому хлопцеві й зібрали кошти – близько 100 карб. – щоб він міг продовжувати освіту. А з 1905 р. навчався в Олешківському (тепер Цюрупинськ Херсонської обл.) міському восьмикласному училищі. Саме в Олешках Куліш і знайомиться з відомим письменником і перекладачем Іваном Дніпровським, який згодом написав багато спогадів про Миколу Гуровича. Проте через свою різку вдачу й здатність групувати навколо себе критично мислячих учнів, він мав погані стосунки з керівництвом. Через це Куліша декілька разів відраховували з училища. Але незважаючи на це, Кулішеві вдалося 1908 р. вступити до Олешківської прогімназії. Тут він навчання не закінчив, оскільки заклад закрили, коли до її закінчення Кулішеві залишалося зовсім небагато.

Уля. Я б хотіла також відзначити, що в літературному розвитку Миколи Куліша містечко Олешки посідає особливе місце, адже тут він починає писати. Перші його твори – це сатиричні вірші, фейлетони, епіграми, що з'являються на сторінках учнівських рукописних журналів «Наша жизнь», «Колючка», «Стрела», «Веселое язычество», ініціатором і редактором яких він сам і був. Інші, недруковані твори поширювалися в списках серед підлітків та молоді й згодом мали значний вплив на них.

В Олешках також з'являються перші драматичні спроби Куліша – колоритні малюнки з колишнього життя. 1913 р. він пише першу п'єсу «На рыбной ловле» російською мовою, що згодом лягла в основу комедії «Отак загинув Гуска».

Дядько Тарас. А чи знали ви, що М. Куліш у серпні 1914 р. брав участь у Першій світовій війні.

Усі герої. Ні, дядько Тарасе, розкажіть!

Дядько Тарас. Спочатку він служив рядовим у запасному батальйоні. У 1914 р. полковник відправив його до Одеської школи прапорщиків, після закінчення якої вирушає на фронт. 1915–1917 р. проводить на передовій. Перша світова війна погано відбилася на здоров'ї Миколи Куліша: у нього поранення, контузія, посилення критичних настроїв. У 1917 р., уже будучи офіцером, Микола Куліш під час Лютневої революції стає на її бік, пов'язуючи з цим свої надії на побудову гуманістичного й справедливого суспільства.

Усі герої. Так, дуже цікаво. А що ж далі? Хто знає?

Лина. Я знаю, я розповім. Якось пишучи один з епізодів нашої з вами історії, М. Куліш розповів мені про життя в Харкові. У 1925 р. він переїжджає до Харкова, де знайомиться з такими визначними діячами української літератури як Микола Хвильовий, Лесь Курбас, Остап Вишня, Володимир Сосюра, Юрій Яновський, Павло Тичина, Іван Дніпровський, Григорій Епик та ін. У цей період входить у літературну організацію «ВАПЛІТЕ». Веде багаторічну плідну співпрацю з трупкою театру «Березіль» та його режисером Лесем Курбасом.

Із середини 1920-их р. Микола Куліш поступово стає однією з найцентральніших постатей українського літературного, громадського й мистецького життя, а також центральною постаттю тодішньої української драматургії. Через це в листопаді 1926 р. його було обрано президентом «ВАПЛІТЕ» й до січня 1928 р. він займав цю посаду. У 1926-1928 рр. Куліш входив до складу редакційної колегії журналу «Червоний Шлях», друкувався в альманасі «Літературний ярмарок», написав статтю «Критика чи прокурорський допит», де захищав право митця на самобутність на внутрішню незалежність. З кінця 1929 р. — член президії нового літературного об'єднання «Пролітфронт». Проте з початком 1930-их р. у житті Миколи Куліша настають трагічні сторінки: більшість його творів, що доти були досить

популярними, зазнають нищівної політичної та естетичної критики. За допомогою пробільшовицьких літературних критиків та літературознавців творчість Миколи Куліша представляється як одна з негативних тенденцій у тогочасній українській літературі. Публіка та вищі ешелони влади категорично не сприйняли драму «Маклена Граса».

Після того як Микола Куліш на недовгий час покидає Харків і мандрує Херсонщиною, бачачи голодомор 1933 р., він починає розчаровуватися в революційних ідеях. У цей час проти нього ведеться ідеологічна кампанія, у ході якої нав'язується думка, що п'єси «Народний Малахій», «Мина Мазайло», «Патетична соната» мають за основу ворожі комуністичному режиму погляди.

Дядько Тарас. У грудні 1934 р., після похорону друга Івана Дніпровського, Миколу Куліша було заарештовано органами НКВС і звинувачено в приналежності до націоналістичної терористичної організації та зв'язках з ОУН. Під час судового процесу в «Справі боротьбистів» у березні 1935 р. виїзною Військовою колегією Верховного суду разом з Г. Епіком, Є. Плужником, В. Підмогильним, О. Ковінькою та іншими митець засуджений до 10 років Соловецьких таборів. На Соловках утримувався в суворій ізоляції. 3 листопада 1937 р., за постановою особливої трійки НКВС по Ленінградській області від 9 жовтня 1937 р., розстріляний в урочищі Сандармох Медвеж'єгорського р-ну, Карелія, у складі т. зв. «Соловецького етапу» в кількості 1111 осіб, разом із Валер'яном Підмогильним, Юрієм Мазуренком та Григорієм Епіком.

Реабілітований 4 серпня 1956 р. за відсутністю складу злочину.

Тітка Мотря. Розказали ніби все, але ви забули про нас – персонажів творів М. Куліша. Тоді я розповім про героїв комедії «Мина Мазайло». Написана драма була 1929 р.. Композиційно складається вона з 4 дій. Час описаних подій датується кінець 1920-их років. Місце подій – місто Харків, район Холодної Гори. Тематичний різновид: соціально-побутова сатирична комедія; «філологічна комедія» (яку не можна перекласти іншою мовою через гру слів і значень). Якось, працюючи над образом Мيني, М. Куліш зайшов до

РАГСУ й там прочитав список змінених прізвищ. Між іншим, там було прізвище Гімненко, змінене на Алмазов. Це його так розсмішило, що він вирішив вставити цей епізод. Мина, твоїм прототипом став харківський службовець «Донвугілля».

Ведучий. Давайте подякуємо нашим героям. Вони справді перенесли нас в епоху, у якій жив М. Куліш. Завдяки їхнім розповідям, ми дізналися сьогодні чимало цікавого з життя великого митця. Тому пропоную вам продовжити літературознавче знайомство із сатиричною комедією «Мина Мазайло».

3. Ідейно-художній аналіз твору

Найважливіше учні записують у зошит.

Літературний рід: драма.

Жанр: сатирична комедія.

Тема: зображення міщанства й процесу українізації в Україні у 20-і роки ХХ ст..

Ідея: викриття суспільних антиукраїнських явищ, національної упередженості й зверхності (великодержавного шовінізму).

Головні персонажі: харківський службовець Мина Маркович Мазайло та його родина: дружина Лина, син Мокій, дочка Рина; тітка Мотя (Мотрона Розторгуєва); дядько Тарас; подруга Рини Уля Розсоха; гімназійна вчителька Баронова-Козино.

Сюжет: харківський службовець «Донвугілля» Мина Мазайло хоче змінити своє українське прізвище на престижніше – російське Мазенін, а його син Мокій, котрий «збожжеволів від своєї укромови», намагається перешкодити йому. Підтримує Мокія тільки національно свідомий українець дядько Тарас з Києва. На боці Мина його дружина Килина, дочка Рина, тітка Мотя, викликана з Курська (тітка Мокія й Рини по матері). Урешті-решт, Мину Мазайла звільняють з посади «за систематичний і зловмисний опір українізації».

Сюжетні лінії: Мина – Мокій, Уля – Мокій, тьотя Мотя – дядько Тарас та інші.

Проблематики комедії:

- **Мовна проблема в комедії.** Художнє відтворення проблеми українізації. (Твір М. Куліша висвітлює проблеми русифікації України, яку в 1920-х рр. більшовицькі ідеологи намагалися прикрити так званою «українізацією». Головний герой Мина Мазайло з комічною цілеспрямованістю намагається змінити своє прізвище на російське, більш, на його думку, благозвучне. Цим він сподівається підвищити своє службове становище, здобути авторитет серед службовців. Герой бере уроки російської мови, намагається всю родину позбавити права розмовляти українською мовою, що й призводить до гострого конфлікту.
- **Проблема вміння відстоювати свою думку.** П'єса навчає нас відстоювати свої вподобання та переконання, не боятися сказати вголос думку. Навіть зустрівшись із різними «тьотями мотями, минами, ринами», не варто тихо погоджуватися з усім, ними сказаним. Треба вчитися не соромитися себе, передусім свого походження та родини.
- **Проблема стосунків між батьками й дітьми.** Мокій і Мина, хоча батько й син, але в житті вони є антиподами. Треба вміти слухати один одного, приймати спільні рішення, шукати «золоту середину».

IV. Застосування засвоєних знань, умінь

1. Усне малювання

Зараз перевіримо наскільки уважно ви слухали героїв п'єси. Ваше завдання скласти усне висловлювання на тему **«Значення творчості Миколи Куліша для української культури»**.

Орієнтовна відповідь. М. Куліш був митцем, який постійно прагнув новизни у творчості – нових художніх засобів, прийомів, рішень; несподіваних думок, образів, конфліктів; нової, до нього ще не відкритої якості драматургічного світобачення. Він шукав і знаходив нові напрями розвитку мистецтва, літератури, драматургії, що потім ураховувались іншими письменниками, художниками наступних поколінь. Куліш-драматург жив категоріями майбутнього художнього часу. А це – привілей митців світового

рівня. Багатьма дорогами пройшов Микола Гурович Куліш – дорогами навчання, таврійського степу й України, дорогами війн, самовіддачі, духовного піднесення, дорогами творчості, відкриття, переслідувань. За недовге життя йому довелося пережити ледь не все, що тільки може випасти на долю людини. І на всіх дорогах, в усіх життєвих випробуваннях він залишався яскравою постаттю, що прагне справедливості, краси й добра.

2. Складання асоціативного грона «Микола Куліш».

Для того, щоб краще запам'ятати біографію письменника давайте складемо асоціативне грона й запишемо у свої зошити.

3. Літературний диктант

Після написання диктанту учні обмінюються роботами для взаємоперевірки.

1. Через що посварилися й образили одна одну мати й Рина? Як це характеризує їхні стосунки? (*Складання телеграми тьоті Моті в Курськ*);
2. Яке завдання дала Рина подрузі Улі? (*Закохати в себе Мокія*);
3. Що хотів додати до свого прізвища Мокій? Поясніть його мотивацію. (*Загублену частину – Квач*);
4. Кого запросив Мазайло для вивчення правильної російської вимови? Відшукайте в тексті й прокоментуйте авторську характеристику цієї особи. (*Баронову-Козино*);
5. Як Мокій намагався довести, що Уля – українка? (*Через антропологію*);
6. Яку московську виставу згадувала тьотя Мотя в суперечці? (*«Дні Турбіних» М. Булгакова*);
7. Який пристрій вигадав Мазайло й що ставила йому в заслугу тьотя Мотя? Прокоментуйте вагомість цього винаходу. (*Електричну мухобійку*);
8. Що говорив Мина Мазайло про українізацію? (*Це спосіб зробити його другосортним*);
9. Якої думки про українізацію дядько Тарас? (*Виявлять українців і знищать*);
10. Що говорив про прізвища в майбутньому комсомолец Губа? (*Буде всесвітня нумерація*);
11. Хто відвідав у маренні Мину Мазайла? Як можна витлумачити цей сон? (*Діди Запорожець, Чумак, Селянин*);
12. Чим закінчується комедія? Прокоментуйте позицію М. Куліша. (*Мазайла звільняють з посади*).

V. Підсумок уроку

1. Слово вчителя

Із твору видно, як у М. Куліша боліло те, що одна з наймилозвучніших у світі мов – його рідна українська – стала пасербицею у своєму домі. Чому українська мова на своїй землі опинилась на задвірках? У комедії він розкрив,

що причиною незавидного стану української мови є русифікація, яка породила нігілізм, зневіру в престижності нашої мови. Його завданням було пробудити почуття національної самоповаги, сприяти відродженню мови, а також духовності, культури. У різних епізодах в оригінальній формі письменник розкриває багатство, красу, національну своєрідність і неповторність української мови. Наприклад, *«твої очі нагадують два вечірні озерця в степу»*. Яке прекрасне порівняння! Або, навпаки, М. Куліш показує економію мовних засобів у порівнянні з російською мовою. По-російськи: *«ночью при звездах не спится»*, а українською – *«зорію»*. Одним словом передається те, що російською мовою п'ятьма словами. Куліш радить навчатися мови на зразках народної творчості – піснях, думах, де наша мова збереглася в її первозданній основі.

2. Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжіть речення.

- Вважаю, що актуальність сатиричної комедії М. Куліша «Мина Мазайло» в тому...

3. Оцінювання учнів

VI. Домашнє завдання

1. Складіть порівняльну характеристику образів драми «Мина Мазайло»;
2. Відшукати у творі засоби зображення комічного. Виписати приклади з драми «Мина Мазайло»;
3. Підготувати повідомлення на тему «Мова персонажів п'єси М. Куліша «Мина Мазайло» як засіб їхньої психолого-соціальної характеристики».

ВИСНОВКИ

У методичній теорії та шкільній практиці навчання української літератури все більшого поширення набуває думка, що виклики сучасного суспільства зумовлюють потребу у формуванні особистості, здатної мислити творчо, саморозвиватися, висловлювати власну критичну думку щодо подій і явищ швидко змінюваного світу. Значну роль у підготовці такого українського громадянина третього тисячоліття може відіграти літературна освіта. Відтак необхідна її модернізація в аспекті зміни шкільної парадигми уроків із суціль традиційних на активніше застосування інноваційних типів занять. Це потребує розширення знань сьогоденних учителів-словесників про інноваційні типи уроків літератури.

З'ясовано, що в сучасних середніх загальноосвітніх закладах використовуються різноманітні типи й види інноваційних уроків, однак учителі роблять це здебільшого стихійно, безсистемно, часто вибудовують їхній зміст та структуру інтуїтивно, без достатньої опори на теоретичних засадах, напрацьованих науковцями. Відсутній системний підхід у врахуванні словесниками сучасних досягнень методики навчання літератури, ігноруванні новаторського педагогічного досвіду, особливостей підготовки та проведення уроків нового типу. Це нерідко призводить до псевдоноваторства, формалізму в співпраці вчителя та учнів, які не стають співучасниками, співтворцями, партнерами діалогічної взаємодії в координатах «учитель – художній твір – його автор – читач – клас».

У ході виконаного дослідження на основі теоретичного аналізу педагогічних, методичних джерел та передового вчительського досвіду виокремлено особливості інноваційних уроків літератури. Сформульовано авторське визначення поняття *«інноваційний урок літератури»* – це заняття, що має нетрадиційну, гнучку, варіативну структуру та спрямоване на розвиток усіх сфер особистості учнів і підвищення їхнього інтересу до літератури за допомогою доцільного поєднання традиційних та нових методів, прийомів форм організації навчальної діяльності».

Зроблено порівняння характеристик традиційних та інноваційних уроків за шістьма лініями аналізу: характеристиці навчального процесу, меті навчання та його мотивації, змісті навчання та характеристиці інформації, функціях учителя та учнів й особливостях організації контролю.

Визначено особливості застосування інноваційних уроків у форматі літературної освіти старшокласників. Їм характерні такі ознаки: акцент на колективних формах роботи учнів; на зацікавленості старшокласників навчальним матеріалом; посиленій творчій складовій заняття; активізації пізнавальної діяльності; партнерському стилі взаємовідносин; зміні ролі вчителя; доцільному поєднанні традиційних й інноваційних методів, прийомів і форм навчання, нестандартних підходах до оцінювання та ін.

Проаналізовано напрацьовані науковцями типології інноваційних уроків. Виокремлено типи та види занять, що найповніше відповідають особливостям викладання мистецтва слова: це уроки компаративного аналізу, культурологічного аналізу, інтегровані уроки, уроки-дослідження, уроки-семінари, уроки-диспути, уроки-ігри та ін.

Теоретично обґрунтовано й розроблено методичні моделі окремих типів інноваційних уроків – уроку-веб-квесту (різновид уроку-дослідження), уроку-віртуальної екскурсії (різновиду уроку-подорожі) та уроку драматизації (різновид уроку-гри). Напрацьовано алгоритми організації цих видів занять, визначено послідовність виконання кроків. Підготовані навчальні засоби, що сприяють проведенню таких уроків: пам'ятки для самостійної роботи учнів «Успішний веб-квест» та «Правила роботи в групі», методична карта з випереджувальними завданнями для членів динамічних пошукових груп «істориків», «літературознавців», «біографів», «кліпмейкерів», маршрутний листок учасника віртуальної екскурсії, сценарій гри-драматизації *«Микола Куліш очима літературних героїв драми «Мина Мазайло»»*. З'ясовано педагогічні можливості таких інноваційних уроків. Схарактеризовано застереження для їх підготовки й проведення.

Розроблено методичні рекомендації щодо проведення уроку-веб-квесту, віртуальної екскурсії та уроку-драматизації при вивченні життєпису М. Хвильового, У. Самчука, М. Куліша в старшій школі. Напрацьовані матеріали експериментально апробовано в навчальному процесі під час проходження педагогічної практики в 11 класі гуманітарної гімназії № 1 ім. М. І. Пирогова Вінницької міської ради.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеєва В. П. Микола Хвильовий / В. П. Агеєва // Історія української літератури ХХ ст. : у 2 кн. – Київ : Либідь, 1994. – Кн. 1. : 1910–1930-ті роки. – С. 533–551.
2. Агеєва В. П. Микола Хвильовий (1993-1933) / В. П. Агеєва // Гроно нездоланих співців : Літературні портрети українських письменників ХХ ст., твори яких увійшли до оновленої шкільної програми. – Київ : Укр. письменник, 1997. – С. 112-122.
3. Александрова Е. Виртуальная экскурсия как одна из эффективных форм организации учебного процесса на уроке литературы / Е. Александрова // Лит. в шк. – 2010. – № 10. – С. 22-24.
4. Андреев В. И. Педагогика : учеб. курс для творческого саморазвития : учеб. пособие для студ. вузов / В. И. Андреев. – 3-е изд. – Казань : Центр инновационных технологий, 2006. – 606 с.
5. Антипова О. Б. У пошуках нестандартного уроку / О. Б. Антипова, В. Ф. Паламарчук, Д. І. Рум'янцева // Рад. шк. – 1991. – № 1. – С. 65-69.
6. Бакай А. Методика изучения биографии писателя [Електронний ресурс] / А. Бакай. – Режим доступу: <http://www.sch3novoch11.narod.ru/metrazr1.htm>.
7. Баранов С. П. Педагогика / С. П. Баранов, Л. Р. Болотина, В. А. Сластенин. – Москва : Просвещение, 1987. – 368 с.
8. Баранова Т. О. М. Куліш «Мина Мазайло» : проблеми українізації / Т. О. Баранова // Вивчаємо укр. мову та літ. – 2004. – № 30. – С. 11-13.
9. Батышев С. Я. Профессиональная педагогика : учеб. для студен. пед. специальностей / С. Я. Батышев. – Москва : Ассоциация “Профессиональное образование”, 1997. – 512 с.
10. Бернадська Н. Засоби творення комічного у п'єсі М. Куліша «Мина Мазайло» / Н. Бернадська, С. Задорожна ; за ред. М. К. Наєнка. – Київ: Знання-Прес, 1995. – С. 101-103.
11. Бернадська Н. Українська література ХХ століття : навч. посіб. / Н. І. Бернадська. – Київ : Знання-Прес, 2008. – 272 с.

12. Білоус Н. М. Методика літератури: від теорії до практики : навч.-методич. посіб. / Н. М. Білоус. – Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2002. – 80 с.
13. Бойко М. І. Вивчення життєпису художника слова в середній школі : метод. посіб. для вчит. / М. І. Бойко. – Київ : Рад. школа, 1973. – 176 с.
14. Бугайко Т. Ф. Методика викладання української літератури в 5-7 класах (літературне читання) : посіб. для вчит. / Т. Ф. Бугайко, П. К. Волинський. – Київ : Рад. шк., 1952. – 212 с.
15. Бугайко Т. Ф. Навчання і виховання засобами літератури : посіб. для вчит./ Т. Ф. Бугайко, Ф. Ф. Бугайко. – Київ : Рад. шк., 1973. – 176 с.
16. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. для студ. ВНЗ / Н. П. Волкова. – Київ : Академія, 2001. – С. 333-335.
17. Голобородько Я. Микола Куліш : людина, аналітик, митець, особистість : до 110-річчя від дня народж. / Я. Голобородько // Укр. мова та літ. в серед. шк., гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2002. – № 5. – С. 184-193.
18. Головач О. Сучасні педагогічні технології : віртуальний музей / О. Головач // Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка. – 2014. – Вип. 6. – С. 186-191.
19. Горб О. А. Типологічні різновиди уроків української літератури в середній школі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська література) / Горб Олена Антонівна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2000. – 19 с.
20. Демчук О. В. Життєпис письменника : конспекти нестандартних уроків / О. В. Демчук. – Київ : Пед. преса, 2002. – С. 53-114.
21. Демчук О. В. Нестандартні уроки з української літератури в 9-11 класах : посіб. для вчит. / О. В. Демчук. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2001. – 144 с.
22. Десятов Д. Організація віртуальних екскурсій на уроках історії / Д. Десятов // Історія України. – 2010. – № 21. – С. 69-71.

23. Дзюба І. М. Микола Хвильовий: «азіатський ренесанс» і «психологічна Європа» : монографія / І. М. Дзюба. – Київ : Києво-Могилян. академ., 2005. – 48 с.
24. Дятленко Т. Віртуальна екскурсія до джерел таланту Олександра Довженка / Т. Дятленко // Всесвітня літ. та культура в навч. закл. України. – 2009. – № 4. – С. 30-35.
25. Жила С. О. Аналіз п'єси Миколи Куліша «Мина Мазайло» / С. О. Жила // Всесвітня літ. та культ. в навч. закл. України. – 2006. – № 9. – С. 28-34.
26. Ковалів Ю. І. Літературна дискусія 1925-1928 рр. / Ю. І. Ковалів. – Київ : Т-во Знання УРСР, 1990. – 47 с.
27. Коменский Я. А. Великая дидактика. Избр. педагог. соч. / Я. А. Коменский. – Москва : Педагогика, 1955. – С. 164-392.
28. Концева Р. Мультимедіа на уроках української мови та літератури / Р. Концева // Вивчаємо укр. мову та літ. : наук-метод. журнал. – 2011. – № 25. – С. 46-49.
29. Косминська С. Сучасний урок : методич. рекомендації / С. Косминська, О. Поліщук, С. Гавриченко // Директор шк. – 2007. – № 43. – С. 7-11.
30. Кравченко І. В. Міф про Миколу Хвильового : Він шукав нових співвідношень між мистецтвом і дійсністю / І. В. Кравченко // Літ. Україна. – 1998. – № 6/7. – С. 57-60.
31. Кравченко І. В Європу – через самознищення : Міф і культ хвильовізму / І. Кравченко // Всесвіт. – 2000. – № 1/2. – С. 179-190.
32. Кралюк П. М. Улас Самчук як європейський мислитель : 20 лютого виповнилося б 106 років письменнику, творчість якого для багатьох українців лишалася «терра інкогніта» / П. М. Кралюк // День. – 2011. – 25-26 лют. – С. 10.
33. Кудряшов Н. И. Взаимосвязь методов обучения на уроках литературы / Н. И. Кудряшов. – Москва : Просвещение, 1981. – 190 с.
34. Кузякіна Н. П'єси Миколи Куліша : літературна і сценічна історія / Н. Кузякіна. – Київ : Рад. письменник, 1970. – 457 с.

35. Куцевол О. М. «Народився він для бою...» (вивчення творчості Івана Багряного в школі) : навч. посіб. / О. М. Куцевол. – Вінниця : ТОВ «Ландо», 2011. – С. 9-37.
36. Куцевол О. М. «Правду часом кажуть жартома» : вивчення роману Ф. Рабле «Гаргантюра і Пантагрюель». 9 кл. / О. М. Куцевол // Зарубіжна літ. в навч. закл. – 1998. – № 5. – С. 18-22.
37. Куцевол О. М. Методика викладання української літератури (креативно-інноваційна стратегія) : навч. посіб. / О. М. Куцевол. – Київ : Освіта України, 2011. – С. 184-186.
38. Куцевол О. М. Структура сучасного уроку зарубіжної літератури // Всесвітня літ. в серед. навч. закл. України. – 2003. – № 3. – С. 38.
39. Куцевол О. М. Сучасні типи уроків / О. М. Куцевол // Всесвітня літ. в серед. навч. закл. України. – 2001. – № 1. – С. 30-33.
40. Куцевол О. М. Урок-екскурсія / О. М. Куцевол // Всесвітня літ. та культура в навч. закл. України. – 2002. – № 5. – С. 54-55.
41. Левенець Г. М. Нестандартний урок [Електронний ресурс] / Г. М. Левенець. – Режим доступу:
<http://klasnaocinka.com.ua/uk/article/nestandartnii-urok-2.html>
42. Лухтай Л. К. Нестандартний урок / Л. К. Лухтай // Почат. шк. – 1992. – № 3/4. – С. 31-32.
43. Мартинець А. М. Нові педагогічні технології : інтерактивне навчання / А. М. Мартинець // Відкритий урок. – 2003. – №7/8. – С. 28-31.
44. Мартинець А. М. Сучасний урок зарубіжної літератури : навч.-метод. посіб. / А. М. Мартинець. – Харків : Вид. група «Основа», 2005. – 176 с.
45. Марченко О. Г. Формування критичного мислення школярів: навч.-метод. вид. / О. Г. Марченко. – Харків : Вид. група «Основа»; «Триада», 2007. – 160 с.
46. Махмутов М. И. Современный урок / М. И. Махмутов. – Москва : Педагогика, 1985. – 150 с.

47. Митник О. Я. Народження нестандартного уроку : посібник / О. Я. Митник, В. І. Шпак. – Київ : НПЦ Перспектива, 1995. – 54 с.
48. Мірошніченко Л. Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах : підручник / Л. Ф. Мірошніченко. – Київ : Вища шк., 2007. – 415 с.
49. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : посібник. – 5-е, доп. і перероб. / Н. Є. Мойсеюк. – Київ - 2007. – 656 с.
50. Неводник Л. Віртуальна екскурсія / Л. Неводник // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – 2013. – № 11. – С. 53-55.
51. Неділько В. Я. Методика викладання української літератури в середній школі : підручник для студ. ун-тів і пед. ін-тів / В. Я. Неділько. – Київ : Вища шк., 1978. – 247 с. – С. 75-95.
52. Никитина Н. Основы профессионально-педагогической деятельности : учеб. пособ. / Н. Никитина, О. Железнякова, М. Петухов. – Москва : Мастерство, 2002. – 288 с.
53. Ніколенко О. М. Сучасний урок зарубіжної літератури : посібник / О. М. Ніколенко, О. М. Куцевол. – Київ : ВЦ «Академія», 2003. – 288 с. – (Відкритий урок).
54. Ніколенко О. Специфіка уроку зарубіжної літератури в старших класах / О. М. Ніколенко // Всесвітня літ. та культура в серед. навч. закл. України. – 2001. – № 1. – С. 36-38.
55. Оліна Г. Духовна спадщина Кобзаря. Віртуальна екскурсія Шевченковими шляхами. 11 клас / Г. Оліна // Вивчаємо укр. мову та літ. – 2014. – № 4/5. – С. 55-64.
56. Онищук В. А. Урок в современной школе / В. А. Онищук. – Москва : Просвещение, 1981. – 191 с.
57. Орлова О. Використовую ІТ-технології / О. Орлова // Відкритий урок : розробки, технології, досвід. – 2013. – № 5. – С. 57-60.
58. Островерхова Н. Нестандартні уроки в школі та їх аналіз : наук.-метод. посіб. / Н. Островерхова. – Київ : Вид-во Харитоненка, 2003. – 152 с.

59. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти / Є. А. Пасічник. – Київ : Ленвіт, 2000. – 348 с.
60. Педагогика / под ред. Ю. К. Бабанского. – Москва : Просвещение, 1983. – 608 с.
61. Педагогіка / за ред. М. Д. Ярмаченка. – Київ : Вища шк., 1986. – 543 с.
62. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З. Курлянд, Р. Хмелюк, А. Семенова та ін. ; за ред. З. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Київ : Знання, 2005. – 399 с.
63. Печерська Е. П. Уроки різні та незвичайні / Е. П. Печерська // Рідна шк. – 1995. – № 4. – С. 62-65.
64. Пінчук С. П. Улас Самчук (1905-1987) / С. П. Пінчук // Гроно нездоланих співців. Літературні портрети українських письменників ХХ ст., твори яких увійшли до оновленої шкільної програми. – Київ : Укр. письменник, 1997. – С. 203-211.
65. Плющ Л. І. Його таємниця, або «Прекрасна ложа» Хвильового / Л. І. Плющ. – Київ : Факт, 2006. – 872 с.
66. Подласый И. П. Педагогика: новый курс : учеб. для студ. вузов : в 2 кн. / И. П. Подласый. – Москва : ВЛАДОС, 2001. – Кн. 1 : Общие основы. Процесс обучения. – 576 с.
67. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – Київ : А. С. К., 2004. – 192 с.
68. Поташник М. М. Как подготовить и провести открытый урок (современная технология) : метод. Пособ. / М. М. Поташник, М. В. Левит. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Педагог. общество России, 2006. – 144 с.
69. Поташник М. М. Требования к современному уроку : метод. пособ. / М. М. Поташник. – Москва : Центр пед. образования, 2007. – 272 с.

70. Пультер С. Методика викладання української літератури в середній школі : курс лекцій для студ.-філол. / С. Пультер, А. Лісовський. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2004. – 144 с.
71. Рамський Ю. С. Вивчення WEB-програмування в школі : навч. посіб. / Ю. С. Рамський, І. С. Іваськів, О. Ю. Ніколаєнко. – Тернопіль : Богдан, 2004. – 200 с.
72. Руснак І. Є. «Я був повний Україною...» : Художня історіософія Уласа Самчука : монографія / І. Є. Руснак. – Вінниця : [б. в.], 2005. – 406 с.
73. Свинецька Т. О. Конструювання уроків через упровадження сучасних навчальних технологій / Т. О. Свинецька // Географія. – 2007. – № 22. – С. 10-18.
74. Семенов А. Н. Вопросы и задания по методике преподавания литературы : учеб. изд. / А. Н. Семенов, В. В. Семенова. – Москва : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 384 с.
75. Семенюк Г. Ф. Куліш Микола / Г. Ф. Семенюк // Живиця : хрестом. укр. літ. XX ст. – Київ : Преса України, 1998. – Кн. 1. – 251 с.
76. Сеник О. Відомий, але незнаний Шевченко: віртуальна екскурсія до музею Тараса Шевченка / О. Сеник // Вивчаємо укр. мову та літ. – 2016. – № 7/8. – С. 30-35.
77. Сиротенко Г. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання / Г. Сиротенко. – Харків : Основа, 2003. – 80 с.
78. Сластенин В. А. Педагогика : учеб. пособ. для студ. вузов / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов. – 2-е изд., стереотип. – Москва : ВЦ «Академия», 2003. – 576 с.
79. Смирнова О. С. Драматизація як прийом активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів : методич. матер. / О. С. Смирнова, В. О. Смирнова // Англ. мова та літ. – 2009. – № 16/18. – С. 2-7.
80. Смолич Ю. К. Розповіді про неспокій немає кінця : ще дещо з двадцятих і тридцятих років в українському літературному побуті. Кн. 3 / Ю. К. Смолич. – Київ : Рад. письменник, 1972. – 204 с.

81. Соболєв І. І. Типи уроків і засоби активізації викладання літератури в школі / І. І. Соболєв. – Київ : Рад. шк., 1963. – 142 с.
82. Сосюра В. М. Розстріляне безсмертя : вірші та поеми / В. М. Сосюра [упоряд. С. Гальченко]. – Київ : Укр. письменник, 2001. – 318 с.
83. Степанишин Б. І. Викладання української літератури в школі : метод. посіб. для вчит. / Б. І. Степанишин. – Київ : РВЦ Проза, 1995. – 254 с.
84. Токмань Г. Л. Методика навчання української літератури в середній школі : підручник / Г. Л. Токмань. – Київ : ВЦ «Академія», 2012. – 312 с. – (Серія «Альма-матер»).
85. Тригуб Т. Духовний світ Уласа Самчука. Авторське «Я» письменника на сторінках спогадів «На білому коні» та «На коні вороному» : (урок з укр. літ. в 11 кл.) / Т. Тригуб // Укр. мова і літ. в шк. – 2005. – № 2. – С. 40-44.
86. Філь В. Вивчення творчості Уласа Самчука в школі : посіб. для вчит. / В. Філь. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. – 64 с.
87. Фіцула М. М. Педагогіка : посібник / М. М. Фіцула. – Київ : Академія, 2000. – 542 с.
88. Харламов І. Ф. Педагогіка / І. Ф. Харламов. – Москва : Высш. шк., 1990. – 576 с.
89. Химера Н. В. Сучасний урок зарубіжної літератури // Всесвітня літ. та культура в серед. навч. закл. України. – 2003. – № 3. – С. 48-49.
90. Чередник Т. Методика літератури в термінах і поняттях: словник-довідник / Т. Чередник // Всесвітня літ. та культура в серед. навч. закл. України. – 2007. – № 10. – С. 11.
91. Чернета Т. Я в цьому світі не один : урок-драматизація / Т. Чернета // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – 2007. – № 6. – С. 16-20.
92. Чупринін О. 12 річна школа. Сучасний урок української літератури в 5 кл. : метод. матер. / О. Чупринін. – Харків : Вид. група «Основа», 2005. – 320 с.
93. Шаповал Ю. І. Микола Хвильовий / Ю. І. Шаповал // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2012. – № 2. – С. 40-45

94. Шарко В. Д. Сучасний урок: технологічний аспект : посіб. для вчит. і студ. / В. Д. Шарко. – Київ : [Б. в.], 2006. – 220 с.
95. Швець Г. Система уроків вивчення творчості Миколи Хвильового / Г. Швець // Дивослово. – 2000. – № 8. – С. 43-52.
96. Швець Г. Система уроків вивчення творчості Миколи Хвильового / Г. Швець // Дивослово. – 2000. – № 9. – С. 40-47.
97. Шевченко С. Д. Школьный урок: как научить каждого : пособие / С. Д. Шевченко. – Москва : Просвещение, 1991. – 175 с.
98. Штанько Л. Креативне мислення і урок літератури. З практики використання інноваційних технологій / Л. Штанько // Всесвітня літ. в серед. навч. закл. України. – 2009. – № 6. – С. 22-24.
99. Штейнбук Ф. М. Методика викладання зарубіжної літератури у школі : навч. посіб. / Ф. М. Штейнбук. – Київ : Кондор, 2007. – 316 с.
100. Шуляр В. І. Сучасний урок української літератури : монографія / В. І. Шуляр. – Миколаїв : Іліон, 2014. – 553 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Історичні портрети ідеологів українізації

МИКОЛА ОЛЕКСІЙОВИЧ СКРИПНИК

- став ініціатором запровадження українізації;
- під його керівництвом була завершена українізація преси;
- постійно підкреслював самостійність української культури та її незалежність від російської.

ЗАТОНСЬКИЙ ВОЛОДИМИР ПЕТРОВИЧ

- сприяв публікації творів українською мовою;
- обстоював створення стабільних шкільних підручників;
- піклувався про підготовку та підвищення кваліфікації вчителів;
- виступав за посилення інтернаціональних моментів у вихованні.

ГРИНЬКО ГРИГОРІЙ ФЕДОРОВИЧ

- провів реформу освіти, яка радикально відрізнялася від російської;
- перетворив університети на інститути народної освіти;
- створив систему соціального виховання та професійної освіти з вузькою спеціалізацією.

Додаток Б

Характеристика літературного процесу 1920-х рр.

Позитивні риси	Негативні риси
❖ розвиток модерністських течій: футуризм, імпресіонізм, необароко, неоромантизм, експресіонізм, неореалізм, конструктивізм; ❖ виникло чимало літературних товариств та угруповань: «Гарт», «Плуг», неокласики, МАРС, «Ланка», «Аспанфут», ВАПЛІТЕ, ВУСПП та ін.; ❖ однією з домінуючих була ідея боротьби з так званим комплексом «малоросіяинства»; ❖ прокотилась низка дискусій, серед яких найбільш значущою була літературна дискусія 1925-1928 рр.	❖ більшовицькі ідеологи вважали, що письменником може бути кожен, й оголошували «призов ударників» у літературу; ❖ талант не брався до уваги, вірші чи проза «класово свідомих» робітників негайно друкувалися в періодиці; ❖ під політичним і моральним тиском письменники змушені були писати те, що хотіла влада; ❖ здійснювались масові репресії проти української інтелігенції.

Додаток В

Найважливіші події з життя Миколи Хвильового

Микола Хвильовий
(1893 - 1933)

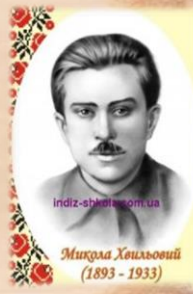

Вибрані твори

ДОСЬЄ ПИСЬМЕННИКА:

- ✦ Псевдонім: Микола Хвильовий.
- ✦ Справжнє ім'я: Микола Григорович Фітільов.
- ✦ Дата і місце народження: 13 грудня 1893 р., м. Тростянець (нині Сумська обл.).
- ✦ Види діяльності: письменник, публіцист, громадський діяч.
- ✦ Літературний напрямок: «романтичний вітаїзм».
- ✦ Ідеологічне мистецьке спрямування: культурна інтелектуальна Європа.
- ✦ Роки творчості: 1921–1933.
- ✦ Сімейний стан: двічі одружений.
- ✦ Родина: прийомна донька — Любов Уманцева.
- ✦ Смерть: 13 травня 1933 р. в Харкові покінчив життя самогубством.

Микола Хвильовий
(1893 - 1933)

БІОГРАФІЯ МИХАЙЛА ХВИЛЬОВОГО

Дата	Подія
13 грудня 1893 р.	У селі Тростянці (тепер Сумщина) в сім'ї вчителів народився Микола Григорович Фітільов.
1916 р.	Фронт першої світової війни, член дивізійної ради солдатських депутатів.
1917 р.	Активний учасник громадянської війни.
1919 р.	У Харкові, вийшло друком три збірки поезій. У 1921 р. узяв псевдонім Микола Хвильовий.
1923 р.	збірка прозових творів "Сині етюди" ("Редактор Карк", "Кіт у чоботях", "Болонський Яр", "Легенда", "Свиня", "Чумаківська комуна").

1924 р.	Збірка оповідань "Осінь" ("Елегія", "Я (Романтика)", "Оплеті", "На глухому шляху" та ін.), повість "Санаторна зона". Ці публікації й громадська активність зробили Хвильового центральною постаттю в літературному процесі 20-х рр.
20 листопада 1925 р.	Разом з однодумцями створює літературну організацію ВАПЛІТЕ (Вільна академія пролетарської літератури). Започатковує літературну дискусію 1925-1928 рр. "Ми визнаємо українське відродження за необхідний і неминучий етап". М. Хвильовий.
1927 р.	Роман "Вальдшнепи", III частина якого знищена владою.
1933 р.	Поїздка по селах, де митець на власні очі бачить голодомор як найбільш переконливий "аргумент" сталінського "виховання" українців.

Травень 1933 р.	Арешт Михайла Ягоного, друга й однодумця, колишнього президента ВАПЛІТЕ.
13 травня 1933 р.	Микола Хвильовий застрелився. Так закінчила свої рахунки з життям людина, яка тричі була під розстрілом.

ТВОРЧА СПАДЩИНА

Перші збірки оповідань:

- «Сині етюди» (1923),
- «Осінь» (1924)

Найвідоміші твори:

- «Я (Романтика)»,
- «Мати»,
- «Дорога й ластівка»,
- «Кіт у чоботях»,
- «Солонський Яр»,
- «Легенда»,
- «Синій листопад»,
- «Санаторійна зона»,
- «Вальдшнепи»,
- «Арабески»,
- «Сентиментальна історія»,
- «Іван Іванович».

СИМВОЛІЧНА МОГИЛА МИКОЛИ ХВИЛЬОВОГО

Так споконвіку було: одні умирають з ганчіркою в руці, а другі тяглись до стяга зорі і йшли за хвостами комет, горіх розкусивши буття.

М. Хвильовий

м. Харків

Додаток Г

Відеоролик, зроблений за матеріалами веб-квесту

Додаток Г

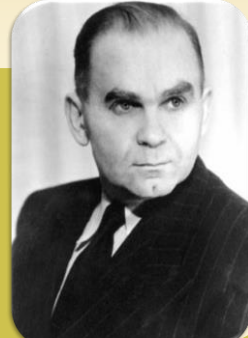
Презентація на тему:
“10 фактів із життя Уласа Самчука”

Дата народження: 20 лютого 1905 р.
Місце народження: Дермань (нині Рівненська область)
Дата смерті: 9 липня 1987 р.
Місце смерті: Торонто, Канада.
Рід діяльності: письменник.

«Я не тому письменник українського народу, що вмію писати. Я тому письменник, що відчуваю обов'язок перед народом. Бог вложив у мої руки перо. Хай буде дозволено мені використати його для доброго, для потрібного...»

Улас Самчук

У роки війни 1941-1945 рр. Улас Самчук приїхав до окупованої України й став редактором газети “Волинь” (м. Рівне).

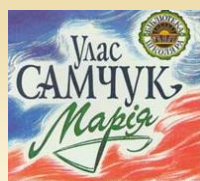
У 1944-1948 рр. жив у Німеччині, був одним із засновників і головою літературної організації Мистецького Українського Руху (МУР). Після переїзду до Канади (1948 р.) був засновником організації українських письменників (ОУП) “Слово” (1954 р.).

(Улас Самчук на передньому плані зліва)

Твори:

- Волинь (1932-1937 р.)
- Кулак (1932 р.)
- Гори говорять (1934 р.)
- Марія (1934 р.)
- Морозів хутір (1948 р.)
- Темнота (1957 р.)
- П'ять по дванадцятій (1954 р.)
- На білому коні (1956 р.)
- Чого не гоїть огонь (1959 р.)
- На твердій землі (1967 р.)

«Марія»,
«Куди тече та річка»

Додаток Д

Портрет М. Куліша, виконаний М. Чорнокайським.

Додаток Ж